శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక

కాకినాడ.

రెండునెలల కొకసారి ప్రకటింపబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుటము. ౩౫. { వ్యయ ఆశ్వయుజ - ఫాల్గునములు } సంచిక ౪-౬

కాకినాడ:

పరిషత్కార్యాలయమునఁ బ్రకటింపఁబడినది.

చందా, పోష్టువ్యయములతో సంవత్సరమునకు రు 3-౦-౦.

1946 — 1947

విషయసూచిక.

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

[illegible] ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుటము ౩౫ { వ్యయ ఆశ్వయుజ - ఫాల్గునములు } సంచిక ౪ ౬

శ్రీ ప్రభల సుందరరామ భవనప్రవేశమహోత్సవము.

నిర్మాణ నివేదిక.

ఆంధ్రుల నెల్లర నేకముఖముగఁ గూర్పఁగలిగిన యాంధ్రభాషయే. జాతిజీవనము సంస్కృతియు వాఙ్మయమునఁ బ్రతిబింబించుచు మనుచుండును. ఆంధ్రజాతి యైక్యమునకు, భాషాభివృద్ధియు వాఙ్మయసేవయు ముఖ్యమని గుర్తించి, వంగీయసాహిత్యపరిషత్తు మున్నగు సంస్థల నాదర్శముగఁ గొని శ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులుగారు 1911 వ సంవత్సరమున మద్రాసునగరమున, కందుకూరి వీరేశలింగంపంతులు గారు, వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు, కొమర్రాజు లక్ష్మణరావు పంతులుగారు మున్నగు పండితులయొక్కయు, విద్యాభిమానులగు శ్రీ పీఠికాపుర, బొబ్బిలి, వేంకటగిరి సంస్థానాధీశ్వరులయొక్కయు సాహాయ్యముతో నాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తును స్థాపించిరి. శ్రీ శ్రీ శ్రీ పీఠికాపురాధీశ్వరులు మొదటనుండియుఁ బరిషత్తునకుఁ బట్టుఁగొమ్మయై, స్థాపనసమయమున విరాళముల నొసంగుటయేగాక, ఆంధ్రనిఘంటు

నిర్మాణమున కగు ధనవ్యయ మంతయు భరించుచున్నారు. 1925 వ సంవత్సరమువఱకుఁ బరిషత్కార్యస్థానము మద్రాసునగరమున వద్దియిండ్లలో నుండినది.

మద్రాసునుండి యాంధ్రదేశమధ్యమున నొక నగరమునకు మార్చుట యావశ్యక మని గుర్తింపఁబడి 1925 లో నీకార్యాలయము కాకినాడకు మార్పఁబడినది. ఆంధ్రభోజు లగు శ్రీ శ్రీ శ్రీ పిఠాపురము మహారాజావారు చితముగఁ బరిషత్కార్యస్థానమునకు భాండాగారమునకు నొసంగిన భవనమున నేఁటివఱకు నెలకొల్పఁబడియున్నది.

పరిషత్తు నానాఁటి కభివృద్ధిఁ జెంది యయిదువేల తాళపత్త్రగ్రంథములను, 5 వేలకు మించిన ముద్రితగ్రంథములను సమీకరించినది. దినదినాభివృద్ధి నందుచున్న భాండాగారమునందలి ముద్రితాముద్రిత గ్రంథములకుఁ దగిన స్థలము లేకపోవుటచేతను, పరిశోధకులకు, పండితులకు, గ్రంథపరిశోధన మొనర్చుటకు, ప్రశాంతము, నిర్మలము, విశాలము నగు వసతి లేకపోవుటచేతను మిక్కిలి యిబ్బంది కలుగుచుండెను. గాలియు వెలుతురును దుర్లభమై బీరువాలు క్రిక్కిఱిసియుండెను.

అనుకూల మగు స్థిరావాసము కల్పింపవలె ననుకోర్కె సఫలము కాకుండఁగనే పరిషత్స్థాపకు లగు శ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులుగారు కాలధర్మ మందిరి. విదుషీమణియు, త్యాగినియు, మహాశయురాలు నగు శ్రీ ప్రభల వేంకటసుబ్బమ్మగారు పరిషత్తునకుఁ గల లోటుఁ దీర్ప సంకల్పించి నయాచితముగనే తన సోదరికుమారుఁ డగు శ్రీ చిత్రకుల నారాయణమూర్తిగారిచేతను, మా కార్యాలయ ప్రధానోద్యోగి యగు శ్రీ చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారిచేతను బరిషత్కార్యనిర్వాహకవర్గమువారికి భవననిర్మాణ ముత్తమ మని శుభసంకేత మొసఁగిరి. అంతటఁ బరిషదధ్యక్షులు, కార్యదర్శులును, గౌరవ

కార్యనిర్వాహకసభ్యులును శ్రీ వెంకటసుబ్బమ్మగారిని సందర్శించి తమ కృతజ్ఞతాపూర్వకవందనము లర్పించిరి. వీరల నాదరముతో సత్కరించి, యమితానందముతో నాలుగు వేలరూప్యముల ప్రొవిన్షియల్ ల్యాండ్ మార్ట్గేజి బ్యాంక్ డిబెంచరుపత్రముల నిచ్చి యాపత్రముల విక్రయించి పరిషద్భవనమును దమభర్తగారైన కీ. శే. ప్రభల సుందరరామయ్య, బి.ఏ, బి.ఎల్., గారి పేరట నిర్మింపవలసిన దని వారు కోరిరి. ఆ పత్రముల నిచ్చుతఱి,

"బ్రదుకవచ్చుఁగాక, బహుబంధనములైన, వచ్చుఁగాక లేమివచ్చుఁగాక, జీవధనములైనఁ జెడుఁగాక పడుఁగాక, మాటఁదిరుగలేరు మానధనులు."

అని యామె చదివిన పద్యరత్నము నిరంతరము మా చెవులఁ బ్రతిధ్వనించుచునే యున్నది.

ఆ పత్రములు పరిషత్తుపేర మార్చి విక్రయించుటకుఁ గొంత కాలము పట్టినది. తుదకు శ్రీ నేతికంటి శ్రీనివాసకోనేటిరావుగారి సాహాయ్యమున రు 5460 లకు విక్రయింపఁగలిగితిమి. స్థలాన్వేషణమునఁ గొంతకాలము గడచిపోయినది. మా కార్యనిర్వాహకసభ్యులగు శ్రీ దివాన్‌బహద్దరు కొమ్మిరెడ్డి సూర్యనారాయణమూర్తి నాయఁడుగారి నర్థించి రు 2750 లకు నీప్రదేశమును గొంటిమి. వారు దయతోఁ గ్రయధనమునుండి రు 500 లు తగ్గించి మాకు విక్రయించినందులకు మేము వారికిఁ గృతజ్ఞులము. ఇంజనీయరు శ్రీ ఉల్లా కామేశ్వరరావుగారు గృహనిర్మాణమునకు వలయు ప్లానులను వ్రాసి యిచ్చి కట్టడపుఁ బనిని స్వయముగఁ బరిశీలించుచు మాకు మిక్కిలి తోడ్పడిరి. పునాదులు పూర్తియై కట్టడములు కొంతయెత్తువఱకు లేచుసరికి ధవళేశ్వరమునుండి విచ్చేసి శ్రీ వెంకటసుబ్బమ్మగారు పరిస్థితుల నెల్ల స్వయముగ విమర్శించి మరల రు 3080 ల నిచ్చి యుద్ధకారణమున విపరీతముగ ధరలు పెరిగినందులకు జంకవల దనియు, భవననిర్మాణ మూలఁ,

కుండఁ గొఱసాఁగింపవలసిన దనియు మమ్ముఁ బ్రోత్సహించిరి. కట్ట డపుసామగ్రి దొరకుట దుర్లభమైనను వారి నిరంతరప్రోత్సాహముచే భవనము చుట్టువరండాలును, వెనుకగదులును బూర్తియై వానిపై డాబాకూడఁ ద్వరితముగ నిర్మింపఁబడినది. యావదాంధ్రదేశమునకును సంబంధించిన సంస్థ యగుటచే సభలు జరుపుటకుఁగూడ ననుకూల ముగ నుండుటకై విశాల మగు సభాంగణము నిర్మింప నుద్దేశింపఁబడి నది. కాని, దొరతనమువారి నిరోధమువలన వలయు దూలములుగాని, యుక్కకంబములుగాని లభింపలేదు. తుదకు గంగోలుసంస్థానాధీశు లగు బ్రహ్మశ్రీ హోతా వీరభద్రయ్యగారి చింతపల్లిముఠాకుఁ జెందిన దుర్గమారణ్యముల వలయు కైవారము, పొడుగు గల మ్రాకులను గొని నఱికించితిమి. వానిని కాకినాడ చేర్చుటకు మిక్కిలి కష్టపడవలసివచ్చి నది. దైవానుగ్రహమునఁ దుద కెట్లో వానిని కాకినాడ భవనము నొద్దకుఁ జేర్చితిమి.

ఈ కార్యమున మా కనిర్వచనీయ మగు కార్యదీక్షతోడను, బుద్ధికుశలతతోడను సహాయపడి యా మ్రాకుల దుర్గమారణ్యములను, పర్వతపంక్తులను దాఁటించి గోదావరీతీరమునకుఁ జేర్చి కృతకృత్యు లయిన గంగోలుయెస్టేటు ఉద్యోగులగు శ్రీ తణికెళ్ళ రామకృష్ణ మూర్తిగారును, శ్రీ పుల్లాపంతుల వేంకటసుబ్బారాయ్‌గారును, పోల వరమునఁ దమ దేశసేవచే "ఆశ మము డాక్టరు" అని ప్రసిద్ధినిబొందిన శ్రీ మాచిరాజు సత్యనారాయణగారును, నిరంతరస్మరణీయులు. అధి కారబలము కాని, ధనవ్యయముగాని సాధింపలేని యీ మహాకార్య మును వారికిఁ గల భాషాభిమానమే సాధించినది. వారిలో డాక్టరు సత్యనారాయణగా రాకస్మికముగ నిటీవల దివంగతులై యీశుభసమ యమున లేకుండుట మిక్కిలి విషాదకరము.

గొప్పప్రయత్న మొనర్చి కాకినాడకు దూలములఁ జేర్చినంత లో యుద్ధసన్నాహములకై సగము నిర్మాణ మైనభవనమును యుద్ధ

కార్యవర్గమువారు తీపికొన యత్నించిరి. విద్యావిషయక మగుసంస్థ యగుటచే వా రాప్రయత్నమునుండి నిరమింప, మిగిలిన భవననిర్మాణ కార్యముల నతిత్వరితముగఁ బూర్తియొనర్చి నేఁటి కీభవనమును బరిషత్తున కర్పింపఁగలిగితిమి. స్థలము క్రయధనము రు 2250 లు గాక భవననిర్మాణమునకుఁ బ్రత్యేకించి యింతవఱకు 15866_3_6 ల రూప్యము లయినవి. ఈ ద్రవ్య మంతయు శ్రీ వెంకటమబ్బమ్మగారే వహించియున్నారు. వీరి వదాన్యత లోకుల కాదర్శప్రాయము వీరు రాజమహేంద్రవరమున క్షయపీడితులకై యేర్పడిన శానిటోరియము నకై పదివేలు వెచ్చించి రోగులకు వసతులు నిర్మించిరి. ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయమునకును, తిరుపతిప్రాచ్యసంస్కృతకళాశాలకును గొప్ప విరాళముల నొసంగిరి. అన్నదానమునకై తిరుపతిలోను, ఇతరప్రదేశములందును పెక్కునిధుల నేర్పఱచిరి. ధవిళేశ్వరమునఁ గల దేవాలయములను, పూరీజగన్నాథము మున్నగు క్షేత్రములందును దైవకార్యములకై విశేషద్రవ్య మొసంగిరి. బీదబాలురసహాయార్థము ధవిళేశ్వరము హైస్కూలున నొక నిధి యేర్పఱచియున్నారు. ఈ పరిషద్భవనమునకై వీ రొసంగిన ద్రవ్యమునుగూర్చి యిదివఱలోఁ దెల్పియుంటిమి. అన్నిటికంటె మహత్తర మగు విషయ మేమన, వీరు తమకుఁ గల యాస్తినంతను దానధర్మములకుమాత్రమే వినియోగింప దృఢనిశ్చయులై యున్నారు. ఇట్టి యుదారస్వభావము గల నారీతిలకమును దలఁచి యాంధ్రదేశమంతయు గర్వింపవలసియున్నది. అడిగిన దిచ్చెడు వారును, వేలు కోరిన పదివే లిచ్చెడువారును గలరు. కాని తమ సర్వస్వమును దానధర్మములకును, అందును, ముఖ్యముగ ఆంధ్రసారస్వతాభివృద్ధికి నర్పించి ధన్యజీవిత్వమును గాంచిన మహోదారు లుండుట యరుదు. దానికి నాంధ్రభాషాభిమాను లందఱిపక్షమున మేము ధన్యవాదము లర్పించుచున్నాము. వీరి యౌదార్యముచే నాంధ్రసాహిత్య పరిషత్తునకు స్థిరావాసము నేఁటికిఁ గల్గినది. దీనికిఁ జుట్టును ప్రాకా

రము నిర్మింపవలసియున్నది. ఇంకను గొన్ని గదులు నిర్మించినఁగాని పుస్తకభాండాగార మంతయు నిముడ్చుట దుష్కర మని తోఁచుచున్నది. ప్రస్తుతభవనమున నొకగదిలో మాత్రమే ముద్రితగ్రంథముల నుంచుటకై యేర్పాటొనరింపఁబడినది. తాళపత్రగ్రంథములను విడివిడిగ నమర్చుటకుఁ దగిన బీరువాలను జేయింపవలసియున్నది. అందులకుఁ బ్రత్యేకించి ధనసహాయము కావలసియున్నది. ఈ స్థలమునకైన ద్రవ్యమునుగూడ సమకూర్చవలసియున్నది. మహోదారులగు మీవంటి భాషాభిమానుల సాహాయ్యమునఁ బరిషత్తున కీయునచిరకాలముననే లభింపఁగల వనియు, పరిషత్తిఁకమీఁద నితోఽధికముగఁ దన కార్యక్రమమును నిర్విఘ్నముగఁ గొనసాఁగించి జాత్యభివృద్ధికిని, భాషాపోషణమునకును, వాఙ్మయసేవకును దోడ్పడఁగలదనియు విన్నవించుకొనుచున్నాము.

ఈ భవననిర్మాణమున మాకు సహాయ మొనర్చిన మిత్త్రులందఱకును, అందును ముఖ్యముగ మాకు దుర్లభమైన చలువరాయి నొసంగిన శ్రీ ముప్పన అంకియ్యగారికిని మా కృతజ్ఞతావందనములు

కాకినాడ,
8-6-46.

ఇట్లు,
పరిషద్భవన నిర్మాణోపసంఘము.

ప్రశంసా పద్యములు.

శ్రీః

ఆశీశ్శ్లోకాః

శ్లో. శ్రీగజ్జయపురాధీశం పాయా చ్ఛ్రీవల్లభస్సదా
యదాశ్రిత్య కళాస్సర్వా వర్ధంతే హృదయంగమాః ॥

శ్లో. నిపుణం కావ్యనిర్మాణే కవిగౌరవతత్పరం
ధీరం శాంతగుణోపేతం దూరీకృత రజోగుణమ్ ।

శ్లో. గ్రాంథికాంధ్రప్రియం ప్రాజ్ఞం హృద్యార్థపదకోవిదం
ఛందోవ్యాకరణాభిజ్ఞం సద్విమర్శక శేఖరమ్ ।

శ్లో. ప్రత్యాహ్వానం సదయహృదయః పాలయామాస యోనః
సర్వా నస్మాన్ సువసునిచయై ర్మానయామాస తుష్టః
గ్రీష్మే భీష్మే సుగుణనిలయో దూర మాయా త్ప్రసన్నః
తం శ్రీమన్తం ప్రభువర మముం సర్వదా భావయామః॥

శ్లో. శ్రీవిక్రమప్రభువరం సౌశీల్యగుణభూషణం
సంరక్షతు కృపాసింధు ర్భగవా న్పార్థసారథిః ॥

ఏవం విద్వద్విధేయః
కాశీభట్ల సుబ్బయ్యశాస్త్రీ.

పంచరత్నీ

శ్లో. విక్రమదేవోవర్మా, వర్మేవా శేషవిబుధవర్గస్య ।
సంరక్ష్యతాం త్రివిక్రమ, దేవే నౌపమ్యతో రమామహిపః ।

శ్లో. నక్షత్రవిద్యయా య, స్తథైవచ క్షత్రవిద్యయా ప్రథితః ।
విక్రమదేవో జీయా, దవిక్రమో మార్గయాయిపురుషేషు ॥

శ్లో. విబుధానాం సమవాయే, సమవాయే నైవ స సమవేత్య।
సమ్మోదయన్ సదా తాన్, విక్రమదేవ శ్చిరం జయతు॥

శ్లో. న్యాయే పదే ప్రమాణే, నైవ ప్రస్ఖలతి యన్మతిః క్వాపి।
తాదృశ ఏవ భవిష్యన్, విక్రమదేవ శ్చిరం స్యాత్॥

శ్లో. క్షత్త్రియవంశే నృపతి, ర్విరళో విరళో బుధోఽద్య విప్రేషు।
ఏవం సరస స్తత్రా, ప్యేతత్త్రయయోగతో మనః పూర్ణమ్॥

కాకినాడ,
9-6-46.

దర్భా సర్వేశ్వరశాస్త్రి.

ప్రశంసాపంచరత్నములు.

శ్రీ హరియోగ వేంకటరామశాస్త్రిగారు.

శ్లో. కళ్యాణ మాంధ్రసాహిత్యపరిష ల్లభతాం చిరమ్
ప్రాచీనా ఉత్తమగ్రంథాః ప్రకాశంతే యదాశ్రయాత్.

సీ. కంజాతహితవంశసంజాగ్రిదంభోధి
సంజాతమందార! స్వాగతంబు
అయనయోదంచితజయపూర్ణమహారాజ్య
సామ్రాజ్యవైభవయుతా! స్వాగతంబు
సదుపేయవిబుధసంసదుపేతసాహిత్య
సమారిత్సదాంచితా! స్వాగతంబు
మిలితవిక్రమభోజతులిత! విక్రమదేవ
వర్మమహారాజ! స్వాగతంబు
అంచు స్వాగత మిమ్ము హరిత్యగ్రభవన
రాజమున నిన్నుఁ జేర్చు నీ రాజమాళి

కధిగతాఖిలవిజ్ఞహస్తావలంబ !
పఠితచరి తాంధ్రసాహిత్యపరిషదంబ !

సీ విశ్వవిఖ్యాతాంధ్రవిశ్వవిద్యాలయా
ధ్యక్షతోల్లసిత ! దీర్ఘాయు రస్తు
దానాపజితకర్ణ ! దీనావనపరాయ
ణానందితబుధ ! చిరాయు రస్తు
సకలకలాభిజ్ఞ ! సుకవితాతత్త్వజ్ఞ !
విభువర ! వంశాభివృద్ధి రస్తు
పుంజీభవజ్జగద్రంజకసుగుణపుం
భావస్వరూప ! శుభాని సంతు
అనుచు దీవింపు సిరుహార్ష్యపరివేశ
మహాసభాపతి నధ్యాత్మమతి సనుతుని
సరససాహిత్యచయసముద్ధరణరతిని
ప్రీతిని విక్రమదేవభూపతిని సతము.

సీ. మహిత జయంతి రామయమహాశయచతు
రాస్యుండు సృజియించె నాది నేది
రహిమీఱ శ్రీసూర్యరాయమహోదార
భూదారసంభృతిఁ బొలుచు నేది
నానాదిశాఖ్యాతదాసీంద్రసముదయం
బొసఁగు కేలూఁతల నెసఁగు నేది
సద్వ్యవస్థాపకాచార్యసూర్యేందుమ
హోద్యమద్యుతులఁ జెన్నొందు నేది
అట్టి శాస్త్రపురాణేతిహాసనదులఁ
బరఁగి సత్కావ్యసస్యసంభరిత యగుచు
నమరు నీయాంధ్రసాహిత్యసమితి జగతి
తద్ద వర్ధిల్లు నాచంద్రతారకముగ.

సీ. ఆంధ్రవాఙ్మయరక్షకై యాంధ్రసాహిత్య
పరిషత్సమాఖ్యతోఁ బరమపూజ్యుఁ
డైన మీయగ్రజుం డల రామయార్యుఁ డీ
వితతవిద్యాసంస్థ వెలయఁజేసె
ఆమహాసంస్థకై యతిరమ్యసువిశాల
భవనంబు నిర్మించి భర్తపేర
సర్పించితివి నీవు త్యాగ మిట్టి దటంచు
సజ్జను లెల్లెడ సన్నుతింప
పుట్టినింటికి మఱియు నీ మెట్టినింటి
కసమయశము గూర్చితివమ్మ సాధ్వి!
రామయానుజ! సుందరరామపత్ని!
సుగుణనికురుంబ! వేంకటసుబ్బమాంబ!

సీ. ధనవంతు లెంద ఱెందఱు లేరు ధరలోన
నరయ ధర్మాసక్తి యరిది గాక
ధర్మాత్ము లెంద ఱెందఱు లేరు ధరణి స
త్పాత్రదానంబు చొప్పడదు గాక
దానశీలురు లేరె ధరణిలోఁ బెక్కండ్రు
రిట్టి విద్యాసంస్థ కిడరు గాక
ధన్య వీ వెంతయుఁ దలఁప నీదృఙ్మహా
భవన మిచ్చితి వాంధ్రభాషకొఱకు
రమ్యవితతంబు సుందరరామ భవన
మలరఁగావుత మాచంద్రతార మవని
దాన పాత్రజ్ఞ! మీ పుణ్యదంపతులకు
శాశ్వతసుఖంబు లొసఁగు సర్వేశ్వరుండు.

ప్రశంస

గీ. కనెను మును రామయార్యుండు ఘన మనీషి
యాంధ్ర సాహిత్య పరిషదంబను లతాంగి।
మేనగోడలి కొక దివ్యమైన సౌధ
మలవరించె వేంకట సుబ్బమాంబ నేడు।

గీ. ప్రథితమైనదియ జయంతివారి పుత్రి
ప్రభలవారి యిల్ సేరు,టాక్రమమె యిపుడు।
నాంధ్ర సాహిత్యపరిషదబ్జాక్షి ప్రభల
వారి యిలు సేరి పాలించెం బ్రజలు మెచ్చ॥

చ. అభినవ భోజుం డాదిగ మహామహులైన వదాన్య శేఖరుల్
ప్రభువులు తెల్గుభారతి కపారసపర్యలు సేయువారు స
ద్విభవము గల్గువారును మదిం దలపోయర; నైన నేడు మా
ప్రభలకొలంపు వృద్ధ నలువారెడుసౌధ మొసంగె నాంధ్రికిన్॥

కాకినాడ,
9—6—1946.
విద్వాన్. పిసుపాటి విశ్వేశ్వరశాస్త్రి.

మంగళాహ్వానము.

మధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రి.

౧

కోమరారన్ జయనాదభంగులం బలుంగుల్ ముప్పదేనేండ్ల నీ
కోమరుంబ్రాయపుగాథ సాధుగతి వాకోంగా, మహారాజు వి
క్రమదేవేంద్రుండు స్వాగతోక్తి నొడవంగా నుత్తమంబైన ది
వ్యముహూర్తమ్మున గ్రొత్తలోగిలికి పారభామా!రమా,

౨

మొదట జయంతి రామయ్యను మోదమున స్మది నిల్పుచేసి య
ప్పిదపఁ బిఠాపురప్రభునిఁ జేర్కొని సుందరరాము నెన్ని యా
పదపడి యిందు నీకు కుడిపాదము వెట్టి గృహప్రవేశసం
పద నొడఁగూర్చెనా! తెలుఁగుభారతి! హారతిఁ గొను వెల్గునన్.

3

పొలపము దక్కిఁ పుర్వులకు భుక్తులు వెట్టెడి తాటియాకుఁగ
ట్టల నెల వేర్పఱించుకొని డాఁగిన నీదెసఁ బ్రీతి దోఁచి, ని
స్తులదయఁ జూచె నీప్రభల సుబ్బమ; కావున నీమె నిండుఁజూ
పులఁ దిలకించి తద్భవనముం గనుసేయుము వాగ్వధూమణీ!

౪

వెనుకటివారు సూత్రమును వేసిరి, మోసిరి తెల్గురాజు లె
ల్ల నడుసు మంటిముద్దలు, చెలంగి కవీశులు తీసి రిట్టికల్
గనప పునాది దిట్టముగఁ గట్టిరి పండితపాళి గూడి, నూ
తనభవనప్రవేశము ముదంబునఁ జేయుము వాఙ్మయేందిరా!

౫

మురువున శాస్త్రపండితులు, భోజసమానులు రాజులున్, గవీ
శ్వరులును వందిమాగధులపద్ధతి వారలుతీరి నీశుభో
త్తరచరితంబుఁ బాడఁ, బలితం బగు వేడుక నాంధ్రసాహితీ
పరిషదమోఘహర్మ్యతలవాస మొనర్పుము శాశ్వతంబుగన్.

హరిహరదేవాయనమః

ప్రశంసాపద్యోపాయనము.

మ. వరివస్యారచనాచణుం డగుచు సంభావింప మాపీఠికా
పురరాజన్యుఁడు నేఁడు శ్రీ జయపురీభూనాయకావిష్కృతిన్
పరిదీపించు నవీనధామమున నంబా ! యాంధ్రసాహిత్యస
త్పరిషత్సుందరి ! కాపురింపు మురువిద్వత్పాలిఁ బాలింపుచున్.

మ. పరిషద్దేవి ! కళాప్రపూర్ణరచితాహ్వానంబు మన్నించి సుం
దరరామార్యసతీనవీనభవనాంతస్సీమ వాసించుచున్
పరిఘూర్ణింపుము గ్రామ్యనవ్యకవితాపైశాచికాపారదు
ర్భరసాటోపముహుర్ముహుః కహకహారావావిరామార్భటిన్.

ఆ. వె. అభినవాంధ్రభోజుఁడఁట యాంధ్రసాహిత్య
పరిషదధికపోష్ట, భవనదాత్రి
విప్రసాధ్వి యంట, వేశ్మోత్సవవిధాత
యాకళాప్రపూర్ణుఁ డంట, బళిర !

శా. లేకున్నారొకొ నేఁడు గాకపురి బాళిం గేళి గాథాను మొం
డాకల్పించి మనోవచఃక్రియల నీ యాంధ్రీయవాగ్దేవికిన్
సాకల్యార్పణముం బొనర్పఁ గల శ్రీనాథుల్ వదాన్యుల్ బుధుల్
నీకొక్కర్తకె మాట దక్కినదిగాని నేఁడు సుబ్బాంబికా.

చ. విభవకళాభిశోభితనవీనమహాభజనాప్తి సాహితీ
సభికులె కాక కాకపురసర్వజనావళి నీవదాన్యతా
శుభకృతికిన్ ఋణంపడిరి సుందరరామసుధీవధూటికా !
ప్రభలజయంతివంశయుగపాలిక ! వేంకటసుబ్బమాంబికా !

ఉ. నీ నసమానదానకళనే సకలార్థము లంది యొందఁగో
మానవు లాయురున్నతుల మానితసత్పదభోగభాగధే
యానుపమానసంగతుల హాయిగ నుండిరి వీర లెల్ల నీ
సూనులు గారొకో ప్రభల సుందరరామసుధీవధూమణీ.

తుల్యారామేశ్వరము,
9 — 6 — 1946.

కవికంఠీరవ, కవిమూర్ధన్య,
కాకరపర్తి కృష్ణశాస్త్రి.

శ్రీ శారదాంబాయైనమః

అత్తకోడండ్రపొత్తు.

శ్రీకారము నేఁ జుట్టుచు
ప్రాకటభక్తిం జయంతి రామయబుధు సు
శ్లోకుని భావించి నమో
వాకము లర్పింతు నాంధ్రపరిషత్సమితిన్. ౧

శైశవ మాదిగాఁ దెలుఁగుచానయశంబును శాశ్వతంబుగా
దేశములందు నిల్పఁ దనధీవిభవంబును వెచ్చఁబెట్టి యా
వేశము లేక తా నభినివేశముతో గృషిసల్పి నిల్పె నీ
పేశలవాగ్విలాసపదవిం బరిషత్సతి రామయార్యుఁడున్. ౨

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషదభ్యర్చనంబు
చేయుపూజరి మదిఁ దలపోయునట్టి
కోర్కెలకునెల్ల ముఖ్యమా కోర్కె నేఁడు
సఫలమయ్యె మహత్తరోత్సవముకతన. 3

కనె నొక కన్యకామణిని గౌరవదాత్రిని రామయార్యుఁ డీ
గొనముల ప్రోక పోషణము గోరె మహత్తరఖేదమోహముల్
గని తుద కెట్టులో తనసకాశముఁ బాయకయుండ నిల్పె మే
దినిఁ దనకన్యసేవల సుధీమణు లెల్లరు సేయునట్లుగాన్. ౪

ఆమెగుణంబు లెంతటి మహాత్ములకైనను వింత గూర్ప నే
మేమని ముందుగా నిలిచి యిచ్చిరి రొక్కము వేనవేల్ యశః
కాములు మేదినీపతులు కానుకలుగా మఱి యామెనిండు మో
మేమియు విప్పదయ్యె తగునింటను దా వసియింపకుండుటన్. ౫

ముదుసలియైన తండ్రి తన ముచ్చట దీర్పకయున్న నెట్టులో
కదిసి యుదారశీల మమకారము గల్గిన యత్త నేను మీ
పదముల నంటి నిలెదనపారయశం బొడగూర్తు మీకు నన్
సదయతజూడుమన్న విని సంతస మందెనున్ సుబ్బమాంబయు. ౬

ఎండకు వానకుం దడిసి యెండుచు రూపఱియున్న నీమె నొ
క్కండును జూడకున్న మమకారముగల్గిన యత్త “పున్నెముల్
పండునుగాదె యీమెకు నివాసముగా నొకసౌధ మిచ్చినన్
మెండగు కీర్తి వచ్చు” నని మెచ్చెను కోడలి లచ్చనంబులన్. ౭

ఇది వేనాంటికాంత వయ సిప్పుడు ముప్పదియైదు నేండ్లు నా
కిదియును నన్నకూఁతు రిఁక నెంచఁగ నక్కఱలేదు వావి నా
ముదిమిని నిట్టి కోడ లనుమోదము జూపెను దీనిఁ జేర్చినన్
కొదవలు దీఱు నా కనుచుఁ గూరిమితోఁ దలపోసె నత్తయున్. ౮

అత్తయుఁ గ్రొత్తకోడలి గుణావలి పీనులఁ బడ్డయంత నే
హత్తినవేడ్క నీమె కొకహర్మ్యము క్రొత్తగ గూర్పఁ గోర్కె రే
కెత్తగ నామె పుత్రులకు నిచ్చెను రూప్యము లాఱువేలు మే
నత్తవిరాళముం గొనె మహోత్తరకీర్తి ఘటింపఁ గోడలున్. ౯

అంతట నామె పుత్రు లతియత్నములన్ బచరించి భారతీ
కాంత వసింప నర్హము నికామమనోహర మైననూత్నశు
ద్ధాంతము గూర్పఁగా గడగి రత్తయుదారత హెచ్చరింప నొ
క్కింతయు జంకులేక సతి కీప్సితసిద్ధి ఘటింప నెంతయున్. ౧౦

తనమన మెంత గౌరవము దాల్చినదో భవనంబుగూడ నా
యనువున నుండగావలె నటంచు దలంచెడి సుబ్బమాంబ దా
గనుఁగొనవచ్చి యిచ్చెమఱి కానుకగ రొక్కము మూఁడువేలు మా
మనములు నబ్బురంబుగొనె మానిని యీవికి కార్యదీక్షకున్. ౧౧

ఇం కొకపల్కు పల్కెనిఁక నీభవనంబును గట్ట మీఁర తే
వంకకుఁ బోకుఁ డెంతధనభారమునైనను నేనె దాల్తు ని
శ్శంకతఁ గార్యముల్ నెఱపి జాగొనరింపక నూత్నసౌధప
ర్యంకతలంబునన్ విడియ యత్నము సేయుఁడు నాదుకోడలిన్. ౧౨

సకలసంభారముల్ గూర్చి సదనమట్టు
భారతీదేవిపూజకై పాదుకొలిపి
ఆంధ్రభాషావధూటి కీయవసరమున
జరుపుచుండిరి పటుమహోత్సవము సుతులు. ౧౩

కట్టించె భవనంబు కాంతయా సుబ్బాంబ
భర్తకు శాశ్వతకీర్తి వెలయ
నిర్మించి రీసౌధ మర్మిలి ధీరులై
పరిషదారాధకుల్ భక్తితోడ
దీపించె నధ్యక్షదివ్యపీఠమునందు
సాహిత్య సమ్రాట్టు శ్రద్ధతోడ
వీక్షించుచున్నారు వియ్యంకు లిద్దఱు
సత్తికోడండ్రయీపొత్తుపెంపు
కవులు పండితులును నీదుభవనవిభవ
మరసి యానందడోలావిహారములను
జేయుచున్నారు భారతీ సిగ్గు వీడి
అత్తకును జెప్పుమమ్మ నీపెత్తనంబు. ౧౪

స్థాపించె నీసంస్థ సార్థకజన్ముఁడు
రామమూర్త్యుఁడు బుధరంజనముగ
పోషించె సూర్యరాడ్భూజాని దీనిని
పటుకోశసందర్భపాటవమున
జరిపించుచున్నారు సకలకార్యంబులు
పండితవర్యులు ప్రౌఢి మెఱయ
అందిచ్చి రాంధ్రదేశావనీనాథులు
కానుకల్ వేనవేల్ గౌరవమున
కాని యింకను నెన్నియో కానుకలను
గోరుచున్నది మాతల్లి కూర్మిసుతుల

యగ్రాహాలను నింప మనమున నుత్సుకత్వ
భరము గొనుమయ్య విక్రమవర్మదేవ. ౧౫
ఎందఱు లేరు దాతలు మహీస్థలి వారల నెవ్వరేని యీ
కందువ నాంధ్రభాషకు వికాసముగూర్చెడి దివ్యసంస్థ చె
న్నొందగ రమ్యమైన తగునోలగమున్ రచియింపనేర్చిరో
యొదును బూర్వపుణ్యములె యిచ్చును శాశ్వతకీర్తి సంపదల్. ౧౬
పరిషత్సతి కారాధన
జరిపెడిమామనములెల్ల సంతోషముతోఁ
గర ముప్పొంగఁగఁ జేయుము
పరితోషితబుధసమూహ పార్థివముఖ్యా. ౧౭

ఇట్లాసించు,
చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి.

ఉపద.

చిలుకూరి వీరభద్రశాస్త్రి.

౧

శ్రీసూర్యరామేంద్ర కృపాప్రపూర్ణశుభర్ధి సంవర్ధిత పూర్ణగాత్రీ
విజ్ఞానగంభీరశుభాంధ్రభాషాఖని శ్శుభాగార మలంకరోతు !

౨

శ్రీమత్పరిషద్భవనప్రవేశ సమయ శ్శుభర్ధి సంభరితః ।
ఆంధ్రాణా మయ మతితర మహనీయామేయగర్వకృతి హేతుః.

3

శ్రీమద్విక్రమదేవభూపతి మహాసౌజన్యపూర్ణాదృతిమ్
ప్రాప్యేయం పరిషత్ప్రపూర్ణభవనప్రావేశికేఽత్యుత్సవే ।
సేయం సర్వమహత్త్వ కేదృశమహాసౌభాగ్యపూర్ణాంచితా
ప్రాసాదే వసతీ త్రివిక్రమపదం సంపూర్ణ మధ్యాస్యతామ్.

౪

విజ్ఞానసంపూర్ణమహాధిరాజ శ్రీవిక్రమార్కేశసుపూర్ణదృష్ట్యా
అగార మేత న్నచిరా త్సుపూర్ణం ప్రాసాదరాజం భవితేతి మన్యే.

౫

సాహిత్యాంబుధిఖేలనేన సరస స్సాహిత్యసమ్రా డయన్
అచ్ఛస్వచ్ఛగభీరబుద్ధికలితో నిత్యం కళానాం నిధిః ।
షట్ఛాస్త్రేషు నిగాఢపూర్ణధిషణః శ్రీవిక్రమార్కోపతిః
ప్రస్థానాధ్యక్షపదం బభార పరిషత్సౌభాగ్యభాగ్యోదయైః ।

౬

ఆంధ్రాణాం నాస్తి విద్యోద్ధృతినిపుణమహాస్థేమ, తత్రాపి కృత్యం
కర్తుం తే నైవ శక్తాః, సుహృదయవిధురాః, సంఘశక్తా న చైవ ।
ఇత్యేవం లోకగర్హాం విమలతరమహోదారసంపూర్ణబుద్ధి
స్సుబ్బాంబేయం న్యమార్జీత్ భవన మిద మపూర్వాంగరమ్యం
విధాయ.

౭

ఆంధ్రేష్వేకైకోఽపి ప్రకృష్టకృతిభారవహననిపుణతరః ।
ఇత్యేవం భువనే స్మి న్నబలా ఘోషయతి భవననిర్మిత్యా.

౮

సీ. శ్రీసాంద్రపీఠాపురీరమ్యరాజన్యుఁ
డొకఁడె భాషోద్ధృతి నుండె ధృతిని
ఆంధ్రుల విశ్వవిద్యాలయ వృద్ధికై
దాతల విక్రముఁ డితఁ డొకఁడై
రామయపంతులు రమ్యాంధ్రసాహిత్య
పరిషత్తు నొక్కఁడె ప్రౌఢఁజేసె
ఈయమ యొర్తుక యీసౌధనిర్మాణ
కార్యధురీణయై కాంచె యశము.

గీ. ఇటుల నీయాంధ్రమండలి నీకుసేయ
నొక్కఁడొక్కఁడె ఘనకార్య మూర్జితముగఁ
జేయ సమకట్టి ధైర్యంబు చింతసేయ
నన్నిటను నగ్ర్య మైయుండ కబ్బమేమి ?

౯

మ. భవనంబున్ దరిసింప నెంచినఘనుల్ ప్రాపించి చూడంగ సం
భవమే ? యెవ్వరు దీనిఁ గట్టిరి బళీ ! బాగొప్ప ! వీరెవ్వరే !
దినిఁ దాఁకఁగను నున్నని భవనమున్ తృష్ణన్ గనుల్ విప్పచున్
దివిదాఁకం గని నేత్రముల్ తలకురా నిర్మాణ కేవలా నోకో ?

౧౦

శా. పారం బొందుదునే ధనం బిడఁగ నాభారమ్ముటంచున్ గృతిన్
వీరావేశముతోడ దానమిడి యుర్వీన్ లేద యీ దంచరన్
ధీరత్వంబును సాహసంబు నెగడ నిర్మాణముం జేయఁగాఁ,
బ్రారంభించి ప్రవేశముం జలుపు సుబ్బాంబ న్నుతింపన్ వలెన్.

౧౧

చ. ఇరువదియా ! పదాఱు ! యిదె యిచ్చెద వేలను, గ్రిందుమీఁదు మీ
రరయక కట్టుఁ డంచుఁ గడు నాదరణంబునఁ బల్కుసాధ్వి నీ,
ధరఁ గనుగొంటిరే ? యిటులుదారత సుబ్బమ కబ్బె నీయిలన్
గర మరు దిట్టి దాతృతకుఁ గారణ మేమయియుండి యుండునో ?

౧౨

గీ. కీర్తిగడియింప నిట్టిట్టి కృషులు తలఁచి
కడఁకఁ జేయఁగఁ బూనిన ఘనులు కలరు
కాని యాకీర్తి కాంక్షించి కాదు, కనఁగఁ
గలదు సుందరరాముని ఘనత కాంత.

౧౩

చ. తెలియఁగఁజేయు నిట్టిఘనధీనిబిడీకృతకాంక్షితంబు మీ
రలు మునుమున్న కాంచనగు రమ్యము లాభవనాక్షరంబులే
యిల నిదె భర్తృవాంఛితము నేర్పడఁజేయుట యన్నదొక్కఁడే
కలదు పతివ్రతామణికిఁ గాంక్షితమన్యము లేదులేదుగా.

౧౪

ఉ. కూరిమితోడ నీపటులు కోడలికిం భవనంబు కట్టినన్
పేరిమిఁ గోడ నందలము పెంపుగఁ జేరిచి యూరనేఁగినన్
గోరుట మాన దీయువిద కోరుచు నున్నది సుబ్బమాంబ! మా
కారయసౌధవాస మిఁక హాయిని గొల్పు నటంచు నిత్తరిన్.

౧౫

ఉ. లోకములోన నత్తలకు లోకువ కోడలు కాని మీయెడన్
బోకడ నంతయుం గనఁగఁ బూర్ణవిరుద్ధము; కోడ లిట్టినన్
బోకడ వెట్ట కొక్కపరిపూర్ణపు వత్సరమేఁగకుండ నీ
వేకరణిం బొనర్తు! గడియింపుము కోడలియీప్సితంబులన్.

౧౬

గీ. రామమూర్త్యంబ నీ యట్టి రత్నఖనియె
కలదు నాపుత్త్రి కేమని గరువ మూని
యేమి చెప్పక నిశ్చింత నేఁగె దివికి
వంశజులచేవ యెఱుఁగనివార లెవరు.

౧౭

ఉ. వా! యెవరయ్య! యిట్టికృతి బాగుగ సల్పిరి; యుత్సవంబులో
నా యెడ గారవం బిడుచు నన్ను ఘనాదృతిఁ బిల్వఁ బంపిరే!
యీయిల నెవ్వరిట్టి రని యీ కడుపృచ్ఛకు 'కష్ట మెంతు నే?
పో." యటవచ్చె విక్రముఁడు; పూర్ణకృపామతి మెచ్చఁగావలెన్.

౧౮

గీ. చిలుక వేనకువేలను సుబ్బమాంబ !
ఇచ్చియుంటివి ప్రతిఫల మీయకునికి
గౌరవం బోటు ! మఱువక కానుక లిడెద !
వేయికోకొల్లకొక్క పద్యంబు వెలకుఁ గొనుము.

ఓమ్.

శ్రీ ప్రభల సుందరరామయ్యగారి ధర్మపత్ని వేంకటసుబ్బమ్మగారు
శ్రీ ఆంధ్రసాహిత్యపరిషద్భవన ప్రవేశమహోత్సవ
సమయ ప్రశంసా

పద్యరత్నపంచకము.

చ. సిరి కిరవౌ జయన్తికులసింధుసుధాంశుఁడు రామయార్యుఁ డా,
దరమునఁ బెంపఁగాఁ బెరిగి తత్తదుదారనరేంద్రచంద్ర భా
స్వర కరుణ న్నెలంగు పరిపన్నవకల్పలతామతల్లి సు
స్థిరయయి యంధ్రులెల్ల దనియఁజేయుత మాశశి తారకమ్ముగా. ౧

ఉ. ఆమూలమ్ముగ గ్రాంథికాంధ్రమును మాయంజేయఁగా గ్రామ్యభా
షామేఘమ్ములు సాంద్రమై యలము దుష్కాలమ్మున న్నీమహో
ద్దామప్రాభవ మన్ప్రభంజనము తత్కాలుష్యముం బాపి తే
జోమాన్యంబొనరించె నీకివియె మాజోహారు లోసాహితీ. ౨

ఉ. సోదరుఁడైన రామయ యహానకృపం గని పెంచె నంచు న
త్యాదృతి మీఱ దివ్యమగు హర్మ్యము వేంకటసుబ్బమాంబ నీ
కై దయచేసె భద్రదగు నాహ్వయ మయ్యది శాశ్వతంబుగా
నేదియు లోటులేదుగద యింకిట నోపరిషద్వధూమణీ. ౩

గీ. మేనగోడలవంచు ననూనమైన
పేర్మి దైవార నిరవు గల్పించుమేన
యత్తకాచంద్రతారార్క మైనయశము
గూర్పు మోయాంధ్రసాహితీ కోమలాంగి. ౪

మ. ధనవంతు ల్మతిమంతు లెంతయును విద్యావంతు లీధాత్రియం
దున లేరెండఱు రామయార్యునకె యొందుం బల్లె సాహిత్య సం
స్థను సృష్టింపఁగఁ బూనుటం దత్సహజవై దైవాఱ నీకే తగుఁ
ఘనహార్ద్యం బిటు గూర్చి దానమొసఁగంగా నెందు సుబ్బాంబరో గి

ఇట్లు,

9-6-1946,
వింజరం
కాకినాడ తాలూకా.

విద్వత్కవిశేఖర: వ్యాకరణాచార్య,
ఆంధ్రకథాసరిత్సాగరాదిగ్రంథకర్త,
ఓలేటి సూర్యనారాయణశాస్త్రి,
శ్రీ వేంకటేశ్వర వేదశాస్త్ర పాఠ
శాలా ప్రధానోపాధ్యాయుఁడు.

ఓమ్.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ జయపురాధీశ్వరులగు విక్రమదేవవర్మ
మహారాజులుంగారికి సమర్పించిన ప్రశంసా

పద్యరత్న పంచకము.

శ్లో. శ్రీమాన్ జయపురరాజ్య
శ్రీదయితో దాతృతావిజితకర్ణః
సాహిత్యసార్వభౌమః
శ్రీవిక్రమదేవ భూమిపోజయతు. ౧

ఉ. విక్రమదేవవర్మ పృథివీపతులందున మేటి నేటి స
మ్యక్కృతి కాధిపత్య మది యందుట లారయ భావికాలకా
ర్యక్రమమెంత యేని యశుభావహమై దనరారు నంచు ని
ర్వ్యక్రమముగా నెఱుంగనగు రాజులు మున్నతివిూఱ సాహితీ. ౨

చ. సకల కలాప్రపూర్ణుఁడయి సాహితి యందున సార్వభౌముఁడై
యకలుషచిత్తవృత్తియయి యన్యదురాపయశోవిభాసియై
ప్రకటతరాతిసంపదభిరాముఁడు నౌ జయపూర్విభుండు పూ
నిక నిఁక నీకు నున్నతి యనిద్యశముం గలిగించుఁ గావుతన్. ౩

మ. అనువర్షంబును లక్ష వార్షికముగా నావిశ్వవిద్యాలయం
బ్మున కర్పించు వదాన్యుఁ డీనినుఁ గృపాపూరపరిపూర్ణేక్షణ
మ్మున నొక్కింతగఁ జూచినన్ సకల సమ్మోద ప్రదానత్వ మెం
దును జేకూరదట యబ్బ మొక్కొ? పరిషత్తూ! పండె నీపుణ్యముల్.

గీ. ఆంధ్రపరిషత్తు గావించు నత్యపూర్వ
పూర్వజన్మార్జితోరుతపోవిశేష
మునను విక్రమదేవవిభుండు నవ్య
భోజుఁ డధ్యక్షపీఠమ్ము పొందు నేఁడు. ౫

ఇట్లు,

9-6-46, వింజరం. కాకినాడ తాలూకా.

ఆంధ్రకథాసరిత్సాగరాదిగ్రంథకర్త.
ఓలేటి సూర్యనారాయణశాస్త్రి
శ్రీ వేంకటేశ్వర వేదశాస్త్రపాఠశాలా
ప్రధానోపాధ్యాయుఁడు.

ఆనందము.

చిలుకూరి విశ్వనాథశాస్త్రి.

శ్రీమదాంధ్ర సాహిత్యపరిషదమోఘ
నవభవనప్రవేశంపుటుత్సవమునందు
కవులు పండితులును నిచ్చు ఘనతరంపు
దీవనలు పండుఁగాక ! యాదేవుకరుణ. ౧

భూజను లెల్లరుం బొగడుపోలికి, భోజసదృక్షుఁడైన యా
శ్రీజయపూరధీశ్వరుని చేఁ దెఱువ బడుచుండె, వాఙ్మయ
భ్రాజితమైన యీభవనవర్యము; తద్భవితవ్య మెట్టిదో
యోజనసేయుఁడీ గుణమహోదధులైన సదస్యశేఖరుల్ ! ౨

ఈముహూర్తము మంచిదై యెల్లయపుడు
ప్రభల సుబ్బమసుందరరామనామ
దంపతులపేర శాశ్వతస్థాయియగుచు
నాంధ్రసాహితి యిం దలరారుఁగాత ? ౩

రాణ్మహేంద్రకవీంద్రరమ్యహర్మ్యంబునఁ
బసిఁడిగిన్నెలలోనఁ బాలు ద్రావి
సోమయాజులవారి హోమవేదికలపై
నల్లన చల్లగా నాటలాడి
శ్రీనాథకవివర్యు సీసడోలికలలో
హాయిగాఁ దూగుటుయ్యాల లూఁగి
భక్తపోతనయింటి పంచపాళీలలో
మెత్తనిశయ్యల నొత్తిగిల్లి
తాత యగుపెద్దనకవి తత్పరత మీఱ
గజము నెక్కింప మెలగుచుఁ గరము మెఱయు
నాంధ్రకవితాకుమారి జయోఽస్తు నీకు
ఆంధ్రసాహిత్యలక్ష్మి జయోఽస్తు నీకు. ౪

తెలుగులోని అఖండయతులు - వానిగతులు.

చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి

కడచిన జూలై నెలలో వెలువడిన భారతి పత్రికలో అఖండయతిని గూర్చి కొంతవఱకుఁ బ్రసంగించియున్నాఁడను. ఇంకను దత్ప్రసంగమున ముఖ్యముగఁ గొన్ని యంశములు పాఠకుల కెఱింగింపఁ దలఁచి యీ వ్యాసము వ్రాయఁబూనినాఁడను.

సంధివశమున నుత్తరపదమునందలి యచ్చుతోఁ గూడిన తావులందెల్ల వళి, సమానాక్షరములకు నచ్చునకు హల్లునకు చెల్లింపవచ్చుననియు, అదియే యఖండవడి యనియు, దానినే భీమన ముద్దరాజు రామన చిత్రకవి పెద్దన కూచిమంచి తిమ్మనయు నంగీకరించినారనియు, అప్పకవి యొక్కఁడే యంగీకరింపనివాఁ డనియు అందుచేఁ బండితలోకమున నీయఖండయతికి వెలివచ్చినదనియు గిడుగు సీతాపతి పంతులు బి. ఏ. ఎల్. టి గారు 1920 మే జూన్ నెలలకు వెలువడిన 'తెలుగు' అనుమాసపత్రికలో 'అఖండవడి' యనుపేర దీర్ఘవ్యాసము నొకటి ప్రకటించియున్నారు 1934 లో వెలువడిన అప్పకవీయము పీఠికలో నీ వ్యాసమునుగూర్చి తిరుగ నుద్ఘాటన మొనర్చినారు. ఆవ్యాసమున వారు తెలిపిన యుపపత్తులు లక్ష్యములుగ నిచ్చిన కవి ప్రయోగములు వాని పాఠములు నెంతవఱకు సరిపడియున్నవో కొంత పరిశీలింతము.

అప్పకవి యఖండవడికి వెలివెట్టలేదని యీవఱకే వ్రాసియుంటిని. భీమన, పంతులుగా రనుకొనిన యఖండవడి నంగీకరించినచో, ప్రాదియతియందుఁగూడ నుత్తరపదాద్యచ్చుతోఁ గూడిన తావున నచ్చునకు హల్లులకు యతి చెల్లింపవలయునుగాన అఖండయతిచేతనే గతార్థమగుచుండ మఱి ప్రాదియతి నంగీకరింప నక్కఱలేదు. ఇటులనే రామనగాని పెద్దనగాని తిమ్మనగాని, అప్పకవి యుభయయతులుగా లెక్కించిన వర్గములోనినిత్యసమాసాదియతుల లక్షణలక్ష్యములను దెలుపఁగూడదు. అఖండయతి నంగీకరించియు నితరయతులనుగూడ నంగీకరించిన పె

లాక్షణికు లందఱుకూడ పంతులుగారు తెల్పిన యఖండయతి నంగీక రింప లేదని చెప్పవచ్చును. వారనుకొనినదే లాక్షణికాభిమతమైనచో వైలాక్షణికులందఱు నలాక్షణికులేని గానోపుదురు. ఒక్క అఖండయతి మాత్రము నంగీకరించిన సర్వలక్ష్యములు సరిపడుచుండ భీమనగాని యితరులుగాని యతుల సంఖ్య నేల పొడిగింపవలయును.

లాక్షణికహృదయము నరయుట కష్టసాధ్యము. యథాతథము గ నెఱింగిననేగాని లక్షణము సరిగా సమన్వయింపదు. ఏదియో యొకరీతిని సమన్వయించిన నది లక్ష్యమున సరిగాఁబొసగదు. ఒకప్పుడు విపరీతపథమును బట్టనేని భ్రాంతిని గలిగించును. తన్మూలకముగ ప్రామాణికలాక్షణికులను సైత మపవదించుట తటస్థించును. అఖండ యతివిషయమున నిట్టియవస్థయే తటస్థించినది. 'తెలుగు' లో పంతులు గారు ఈయతనిగూర్చి యింకను నీక్రిందిరీతిని బ్రస్తావించియున్నారు.

"అఖండవడి అగ్రాహ్యమని చాలామందికి భ్రమ. బాలవ్యాకరణ సూత్రములు అప్రతిహతములని పరిశీలన లేకపోవుటచే భ్రమపడి నట్లే ఛందశ్శాస్త్రమునందు అప్పకవిలక్షణములు వేదవాక్యములు గా పండితులు శిరసావహించడముచేత అఖండవడికి వెలివచ్చినది"

బాలవ్యాకరణమును రచించిన చిన్నయసూరి, ఆంధ్రభాషలో నేటి దనుక వెలువడిన వ్యాకరణగ్రంథము లన్నిటిలో నుత్కృష్టమని యనుపించుకీర్తిఁ, సంస్కృత వ్యాకరణసూత్రనిర్మితి కించుకయు నీడఁ బోనిపద్ధతిని సూత్రనిర్మాణమును గావించి తదనుగుణమగు వృత్తిని సంతరించియున్నాఁడు. కనుకనే సూరిసూత్రము లప్రతిహతములు బహువిచారసహములునై యున్నవి. అటులనే అప్పకవి తననాఁటికిఁ బ్రసిద్ధికెక్కిన ఛందోగ్రంథములను జాలవఱకు నవలోడనముచేసి విపు లమగు లక్షణగ్రంథమును నిర్మించియున్నాఁడు. కావుననే పండితుల కాతని ఛందోగ్రంథమాదరపాత్రమయ్యెను. ఇంతియగాక సూరి అప్ప కవియుఁగూడ శాస్త్రములందు విశేషమగుప్రజ్ఞనార్జించినవారు. శా

స్త్రము నెఱుఁగని వారివలె వారెట్టు లక్షణనిర్మితికిఁ గడఁగఁజాలెదరు. పండితులు పండితులగ్రంథముల నాదరించుటలో వింత యే మున్నది. పూర్వోత్తరవిరోధములు లేకుండ నన్వ్యానాతిరిక్తములగువాక్యములతోఁ దాము తెలుపఁబూనిన విషయముల నెఱిఁగించుటయే యుత్తమపండితలక్షణము. అట్టిపాండిత్య మీయుభయుల రచనలయందును గానవచ్చెడిని. వారి హృదయముల నవగతముచేసికొనక వారి నపవదించుటకంటె నింకను శ్రమగాని వారి వచనములందలి సారస్యమును బాగుగ నెఱుఁగుట సహృదయయతులగు విమర్శకులకుఁ గర్తవ్యము.

అఖండయతి రెండు తెఱఁగులు గలదియనియు, అందు బహులాక్షణికసమ్మతమైన యఖండయతియే పరిగ్రాహ్య మనియు, విషమాఖండ మగ్రాహ్యమనియు వెనుకటి జూలై సంచికలోఁ దెలిపియే యున్నాను. లాక్షణికహృదయాభిజ్ఞులగు పండితులు భ్రాంతి యేమియు లేక నిశ్చితబుద్ధితో నాఁటికి నేఁటికిఁ గూడ విషమాఖండయతిని స్వీకరించుట లేదు. ప్రాచీనార్వాచీన లాక్షణికులు గాని, లక్షణవేత్తలయిన కవులుగాని యిట్టియతిని బరిగ్రహింపలేదు. కవితామార్గమున నవధాన మంతగ లేక, తగినపదజాలము బుద్ధిస్థముగాక యేదియో యొకరీతిని గవిత్వము గూర్పఁ గడఁగువారే యీవిషమాఖండము నంగీకరించెదరు. విషమాఖండమనఁగా సంధివశమునఁ బైయచ్చుతోఁగూడిన సమానాక్షరముల కిచ్చవచ్చినతావులందెల్ల నచ్చుతోను హల్లుతోను యతి చెల్లించుట. ఇట్టియతిని బ్రాచీనార్వాచీనలాక్షణికులు సైత మంగీకరించిరనియు, ప్రాచీనకవుల ప్రయోగములుకూడ కుప్పతిప్పలుగాఁ గలవనియు, పరిష్కర్తలయిన పండితులు ముద్రితప్రతులలో దిద్దివేసినారనియు, వ్రాఁతప్రతులలోమాత్ర మట్లే నిలిచి యున్నవనియు పంతులుగారు 'తెలుగు' లోఁ దెలిపినారు. ఈయభిప్రాయము లెంతవఱకు సరిపడునో కొంచెము పరికించెదము.

ప్రాచీనులు ప్రామాణికులు నగు తెలుఁగులాక్షణికుల లక్షణనిర్మాణ పద్ధతి నరసినచో వారు తమనాఁటికిఁ బ్రసిద్ధిలోనున్న యుత్తమకృతులం దు దఱచుగఁ గానవచ్చు ప్రయోగసరణి ననుసరించియు, అంతకుఁ ముం దుండులాక్షణికులమతములఁ బరిశీలించియు లక్షణనిర్మితికిఁ గడఁగినారు. కావుననే ప్రాచీనలక్షణగ్రంథములకు సరిపడిన లక్ష్యము లు ప్రాచీనకవులకృతులలోఁ గాననగును. వారి కృతులలో నాఁటి లక్షణములకు విరుద్ధమైన యంశములు నేఁడు మనకుఁ గన్పట్టినచో నవి ప్రమాదములేనిఁ గావచ్చును; లేక వ్రాయసగాండ్ర యనవధానమేనిఁ గావచ్చును. అట్లయ్యును నేఁడు వ్రాఁతప్రతులను బరిశీలించినచో సర సములు లక్షణానుగతములు నగుపాఠములు గానవచ్చుచున్నవి. విమ ర్శకులు నిరూపించు విరోధాంశము లందు పొడసూపకున్నవి. రానురాను ప్రబంధయుగమునఁ గొందఱికృతులలో భావప్రధానత నంగీకరించి లక్షణశుద్ధత యంతగఁ బాటింపఁబడకుండుట యేర్పడినది. అట్టిప్రబం ధములు ప్రచారములోనికి వచ్చినకొలఁది లక్షణవైపుల్యమున కక్కఱ యేర్పడినది. నాఁడైనను ప్రామాణికులైన లాక్షణికులు కొన్నిప్రబంధ ములనే గ్రహించిరిగాని వెలువడిన వాని నన్నిఁటిని గూడ గ్రహింప లేదు. వారికైనను తగినంత గ్రంథసామగ్రి లభింపకుండుటచే నెవరికి దోఁచినట్లు వారు కొన్నిలక్షణలక్ష్యములఁ గావించుపద్ధతి యేర్పడినది. లక్షణగ్రంథములనైనను దమకభిమతమైన యేకొన్నిఁటినిమాత్ర మో చూచి, లభించునంతవఱ కన్నిటిని దలస్పర్శిగఁ బరికింపక లాక్షణికులపైఁ గాని కవులపైఁగాని దోషముల నారోపించుట నేఁటివిమర్శకుల కొక యాచారమై సాఁగుచున్నది. భారతములోని అఖండవల్లని పంతులు గారు 'తెలుగు' లో తేటపఱచిన పద్ధతి పరికింపుఁడు.

౧

ఉ. వీరలు దైవశక్తిఁ బ్రభవించిన వారను టేమి సందియం
బీరమణీయకాంతి నుపమింపఁగ వేల్పులగాక ...

భార. ఆది ౫.౧౫౧.

ఈపద్యములో ఇంచుగాగమసంబంధమైన ఇకారము విరుగునంటే మొదటి పాదములోను, విరుగదంటే రెండవపాదములోను అఖండయతి సిద్ధమనియు, అఖండయతి నంగీకరింపని అప్పకవిమతము చొప్పున నది దురుద్ధరదోష మనియు పంతులుగారు తెలిపియున్నారు. కాని యించుగాగమముతోఁ గూడినచోట నచ్చునకు హల్లునకుఁగూడ యతి చెల్లింపవచ్చునని లాక్షణికులయుఁ బ్రామాణిక కవులయు నభిప్రాయమైనట్టు ఈ క్రింది విషయములవలన స్పష్టమగుచున్నది.

లక్షణచూడామణిలో—

క. ఇంచియను నచ్చుహల్లు ను
దంచితముగ సంధిఁ గూడునప్పుడు భిన్నం
బెంచగఁ బొలుఁచుఁ పూరిఁ బలి
కించెననన్ రెండుఁ జెల్లు నెలమింగృతులన్.

అని కలదు. దీని ననుసరించి యించుగాగమముతోఁ గూడునపుడచ్చుతోడను హల్లుతోడను యతిచెల్లవచ్చును. నన్నెచోడుని కుమారసంభవములోని యీ క్రింది ప్రయోగముల నీవిషయము స్పష్టమగుచున్నది.

క. పరువడిఁ గులగిరు లిడి వా
రిరుహాసనుఁ డొనరి గండరించెనొకోనా.

కు. సం. ౭.౯౪౩.

చ. ఎలిమిఁ బికాళితోడ నెలిగించుచు....

కు. సం. ౯. ౩౦౯.

ఇట్టి ప్రయోగము లింకను నెన్నియోగలవు. విస్తరభీతిచే విరమించినాఁడను.

మఱియు పరిషద్భాండాగారమునందలి 914 సంఖ్యగల తాళపత్రప్రతిలో "ఈ రమణీయ కాంతి నుదయించిన వేల్పులగాక" అను

పాఠము గలదు. ఈ పాఠమున నర్థమును మిక్కిలి ఔచితిని వహించి నది. ఋంతులుగా రనుకొనిన దోస మిసుమంతయును లేదు.

అముద్రితమైన భారతము లక్ష్మీపతి సోమయాజులుగారి భారతవ్యాఖ్యానములో నీవిషయమున వివరణ మిట్లున్నది.

"౧౭. ౧౫౩. ఈ పద్యములో ప్రథమద్వితీయచరణములలో నిత్యసమాసవడి.

గీ. పదము విభజించి చెప్పఁ జొప్పడని యదియు
నన్యశబ్దంబు గాని విగ్రహంబు చెప్ప
నదియు నిత్యసమాసమై యలరుచుండు
నట్టిసంధి నచ్చెన హల్లైన విరతి."

ఈ పద్ధతిని ఇంచుగాగమముతోఁ గూడిన పదములను నిత్యసమాసములుగ భావించినచో నేబాధకమును గలుగఁ బోదు.

౨

క. కోడుకుం ద్రిలోక విజయుం
బడయుదు నని ఘోర మగుతపం బొనరింపం
దొడఁగె సురరాజు నెడలో
నిడుకొని యేకాగ్రబుద్ధి నిష్ఠాత్ముండై.

భాగ. ౫. ౧౧౬.

ఈపద్యము నాల్గవపాదమున ఇడుకొని అనుపదమునందలి 'ఇ' తోఁ గూడిన 'ని' కిని నిష్ఠాత్ముండై అనుపదమునందలి 'ని' కిని యతి చెల్లించుటచే నఖండయతియనుకొనినారు. మఱియు, "నిష్ఠాత్ముండై అనుటకు బదులుగా 'నేకాంతమునన్' అని అచ్చులో మార్చినారు. 'నిష్ఠాత్ముండై, అని కవి హృదయమైనట్లు దాని తర్వాతి వచనములో ఇట్లతినిష్ఠ నేకపాదస్థితుండయి ... ... అని ఉండడముచేత స్పష్టము" అని సమర్థించినారు. కాని ఏకాంతమునన్ అను పాఠమే పెక్కు తాటియాకు ప్రతులలో నున్నది అందున్న పాఠ

మునే ముద్రించినారు. మార్పు మాత్రముచేయలేదు. ఇంతియగాక నిష్ఠాత్ముండై అనుపదమునకు నిష్ఠతోఁగూడిన మనస్సుగలవాఁడై యనియర్థము. ఈయర్థము ఏకాగ్రబుద్ధిన్ అను దానిచే సిద్ధమగుచుంటచే నిష్ఠాత్ముండై అనునది పునరుక్తమగును. ఏకాంతమునన్ అనఁగా రహస్యముగా అనియర్థము. ఈప్రకరణమున నీయది యపేక్షితముగాదు. పునరుక్తార్థపదములను బ్రయోగించుట నన్నయభట్టారకకవిప్రౌఢయె మెన్నఁటికిని గాదు. కావున నీ ప్రయోగమునందును వారి కభిమతమైన యఖండయతి లేదు.

3

క. నీవ కడు నేర్పు కాఁడవు
గావలవదు వీనిఁ గొన్నిఁ గఱచితి మేమున్
నీవిద్యలెల్లఁ జూపుదు
మీా వీరులు సూచిమేలు మేలని పొగడన్.

భార. ఆది. ౯. ౩౨.

ఈపద్యమునాల్గవ చరణమున ఈవీరులులోని 'ఈ' తోఁ గూడిన 'మీా' కిని మేలని లోని 'మే' కిని యతిచెల్లించుటచే నఖండయతి యనినారు. "మేవీరలు" అని దిద్దినారు. చూపుదుమే అంటే అర్థంసరిపడదు. చూపుదుము + ఈవీరులు అంటే అర్థమగుతుంది." అనియు వివరించినారు. వ్రాఁతప్రతులు పెక్కింటిలో 'మేవీరలు' అనియే పాఠము. ఎవరును దిద్దినదిమాత్రముగాదు. నీవు చూపించెడి విద్యలు మేమును చూపుదుమే అను కర్తృవచనములో నర్థము సరిపడకుండుటెట్లులో తెలియగ రాకున్నది. దీనికి మూలమైన సంస్కృతభారతము నందిట్లున్నది.

శ్లో. పార్థ యత్తే కృతం కర్మ విశేషవ దహం తతః
కరిష్యే పశ్యతాం నృణాం మాత్మనా విస్మయం గమః

ఇందలి 'పశ్యతాం నృణాం' అనుదాని కనువాదము 'వీరలు సూచి' అనునది. ఈవీరులు అనుపాఠముమాత్రము పొసఁగదు. కావున

వా రనుకొనిన యఖండయతి కిటఁ బ్రసక్తి లేదు. పరిషత్తునందలి తాళ పత్త్రప్రతిలోఁ బాఠమిట్లున్నది.

క. నీ వొకఁడ నేర్పుకాఁడవు
   గావలవదు వీనిఁ గొన్నిఁ గఱచితి మేమున్
   నీవిద్యలెల్లఁ జూపుదు
   మే వీరలు సూచి మేలుమేలని పొగడన్.

వ్రాతప్రతులను బరిశీలించి పాఠముల నరసి మూలముతోఁ గూర్చి సమన్వయించినచో భారతమునందెక్కడను వారనుకొనిన యఖండయతు లుండఁబోవు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే మిగిలిన భారతప్రయోగములకు సమాధానమీయ వదలినాఁడను.

"తఱుచుగా అఖండవడి వాడిన మహాకవి శ్రీనాథుని గ్రంథాలలోని ప్రయోగాలు చూడండి" అని పంతులుగారు చూపించిన ప్రయోగముల నరయుదము.

కాశీఖండములో:—

౧

క. అంభోధి వలయితావని
   సంభరణప్రౌఢనిజభుజార్గళయుగళీ ... కాశీ. ౧. ౬౩.

అను పద్యములో ద్వితీయచరణమున సంభరణలోని 'స కును భుజార్గళ అను సమాసమున సంధివశమున అచ్చుతోఁగూడిన (భుజ+అర్గళ) లోని "జా" కును యతిచెల్లించుటచే నఖండయతి యని పంతులుగారి యభిప్రాయము. కాని యీ పద్యమునకు పరిషత్తునందలి తాళపత్త్రప్రతులలో పాఠమిట్లున్నది.

క. అంభోధివలయితావని
   సంభరణప్రౌఢనిజభుజాయుగళీసం
   రంభావితకిటికచ్ఛప
   కుంభీనససార్వభౌమకులకుధరునకున్.

ఈప్రకారమే వ్రాతప్రతులం దున్నది గావునను, మాకంటెను గూడ పంతులుగారికి వ్రాతప్రతులయెడఁ బ్రామాణికత్వాభినివేశ మెక్కుడు గావునను ఇది వారనుకొనిన యఖండయతి గానేరదు.

౨

క. ఈకుధర మిచ్చు శిఖరా
లోకనమాత్రమున ముక్తు లుల్లసిలంగన్.

కాశీ 3. ౬౦

ఇటు ఆలోకనలోని "లో" కును ఉల్లసిలంగన్ అను పదము నందలి "ఉ" తో సంధివశమునఁ గూడిన "లు" కును యతి చెల్లించుటచే వారనుకొనిన యఖండయతి శ్రీనాథుఁడు ప్రయోగించె ననుకొని నారేగాని అది యట్టిగానేరదు. వ్రాతప్రతిలోఁ బాఠమిట్లున్నది.
క. ... శిఖరా, లోకనమాత్రమున ముక్తులు కురంగాక్షీ.

ఇంతియగాక ఉత్ అను నుపసర్గతోఁగూడిన "లు" కుఁ బ్రాది యతిగా నుభయమును జెల్లవచ్చును. కావున నెట్లును బాధకము గానేరదు.

3

ఉ. తంత్రము లాచరించి వసుధామరముఖ్యులు ...

కాశీ. ౬. 3౦౧

ఇట తంత్రములోని 'త' కును వసుధామర శబ్దములో సంధి వశమున (వసుధా + అమర) అమరశబ్దములోని "అ" కారముతోఁ గూడిన 'ధా' కును యతిఁగూర్చుటచే నఖండయతియని వారియూహ. కాని వసుధామరశబ్దము సంస్కృత నిత్యసమాసము. బ్రాహ్మణుఁడను నర్థమున రూఢము. కావున నిట నచ్చుతోడను హల్లుతోడను గూడ యతి చెల్లవచ్చును.

౪

ఉ. ...లై, లాటమునన్ ఘటిల్లె సకలార్థము దేవరయాజ్ఞ పెంపునన్,

ఇట కైలాటములోని "లా"కును, సకలార్థము అనుపదమున సంధివశమున (సకల + అర్థము) అర్థములోని 'అ' తోఁగూడిన 'లా' కును యతి చెల్లించుటచే నఖండయతి యనుకొనినారు. కాని కైలాటము అనునది దేశ్యనిత్యసమాసము గావున నచ్చుతోను హల్లుతోను యతి చెల్లవచ్చును. కావున నిదియు లాక్షణికసమ్మతమే.

ఇఁక భీమేశ్వర పురాణమునందు పంతులు గారఖండయతుల తోఁ గూడిన వనుకొనినప్రయోగములను వాని సమర్థనములను బరిశీలింతము. ఇంతకును మాభాండాగారమున భీమఖండమునకు వ్రాఁతప్రతులు లేకుండుటచేఁ గొన్ని యంశములకు మాత్రమే యిట సమాధానము వ్రాయుచున్నాను. మిగిలినవికూడ వ్రాఁతప్రతులను బరిశీలించినచోఁ సరిపడునని గట్టిగఁ జెప్పవచ్చును.

౧. తక్కిక రావుసింగవసుధాధిపుఁ డర్థుల కర్థ మిచ్చుచోఁ.

౨. తమ్ముని వీరభద్రవసుధాధిపు విక్రమవీరభద్రునిన్.

౩. ...మరల, న్మాతృపయోధరపయః కణాస్వాదనమున్.

౪. ద్వాదశక్షేత్రతీర్థయాత్రాభివృద్ధి.

౫. కాశ్యపగోత్రపవిత్రియ, వశ్యాయధరాధరోద్భవాధిపభర్త.

ఈ ప్రయోగములలో శ్రీనాథుఁడు తమ కభిమతమైన యఖండయతి వాడెనని యభిప్రాయపడుచున్నారు. కాని వసుధాధిప (వసుధా + అధిప) పయః కణాస్వాదనము (పయఃకణ + ఆస్వాదనము) యాత్రాభివృద్ధి (యాత్రా + అభివృద్ధి) ధరాధరోద్భవాధిప (ధరాధరోద్భవ + అధిప) అనుపదములలో సవర్ణదీర్ఘసంధివశమున అధి, ఆజ్, అభి అను నుపసర్గలతోఁ గూడియుండుటచే నిట్టివి ప్రాదియతులలో నంతర్భవించుటచే లాక్షణికసమ్మతములే యగును. ప్రాదులైన యుపసర్గలు తరువాతి పదములతోఁగూడినపుడే ప్రాదియతి యనుకొన నక్కఱలేదు.

గీ. ధాత్రిఁ బ్రాదియోగ మాత్రంబు గలిగిన
సుఖయమును రచింప నొనరుఁ గృతి॥

సాతిరిక్తభక్తి శక్రసేవిత శమ
లాలయానివాస లక్ష్మి యిదియ.

అను కవిచింతామణి లక్షణము ననుసరించి, యుపసర్గతోఁ గూడినమాత్రమున నుభయమునకు యతి చెల్లవచ్చును. ఈరీతిగఁ బై యుదాహరణములందెల్ల వా రనుకొనిన యఖండయతి మాత్రము లేదు.

ఉ. నీహారమణీయమూర్తి నిందుకరణమా.

ఈపద్యమున నీ హారములోని "నీ" కిని ఇందుపదముతో సంధించిన "ని" కిని యతి చెల్లించినాఁడు శ్రీనాథుఁడని పంతులుగారు భ్రాంతిపడినారు. పద్యమును బూర్తిగ సమన్వయించినచో వారనుకొనిన యతి యిక్కడ లేదు. కేవల మొక్కపాదమునే యుదాహరించుటచే పాఠకులకు సైతము భ్రాంతి యొదవుచున్నది.

క. నీహార భూధరేశ్వరు
నీహారమణీయమూర్తి నిందుకరహిమా
నీహారహీరకుముదసు
ధాహారసమానకాంతి నభివర్ణింతున్.

నీహారమణీయమూర్తియని యనుకొనునపుడు వారర్థము నెట్లు సరిపెట్టుకొనిరో యెఱుఁగరాదు. నీహారమణి యననేమో? నీహారమణీయ మనఁగానేమో? ఇట్లీపాదమును విఱిచినచో వెనుకటి పాదమున కన్వయమెట్లో? కాని యిట షష్ఠీసమాసమున వచ్చిన నుగాగమముతోఁ గూడిన రూపమిది. కావున ఈహారమణీయమూర్తి యనియే విఱుగును. నీహారభూధరేశ్వరుని హిమవత్పర్వతముయొక్క యిచ్ఛానుగుణమగు సుందరాకారుఁడు పరమేశ్వరుఁడని భావము. ఈ యర్థమున వారనుకొనిన యఖండయతి యిచ్చట లేదు.

హారవిలాసమున—

ఉ. ...ఎప్పుడు, న్నించునొకో హారుండు తరుణీమణి నంచును వింట
నారి సారించుచు ...

"ఇందులో ఇంచునొక్కో ప్రయోగము సార్థకముగాని నించునొక్కో గాదు" అనిపంతులుగారు వివరించినారు. ఇక్కడ "ఇంచునొక్కో" యనునపు డేయర్థము పొసఁగునో తెలుపకయే, సార్థకమగుట యెట్లో తెలియరాకున్నది. ఇంచుధాతువున కకర్మకార్థమునందే ప్రయోగములు ప్రచురముగఁ గలవు. ఆయర్థము లిటఁ గుదురవు. సకర్మకార్థముల నిట కుచితమైన యర్థమేమియుఁ గావరాదు. ఇంతియగాక శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారిచేఁ బరిష్కరింపఁబడి ఆనందముద్రణాలయము వారిచే ముద్రింపఁబడిన హరవిలాసములో "ఎగ్గు మన్నించునొక్కో" అను పాఠము గలదు. ఆపక్షమున నేవిధమైన యతిదోషమును లేదు. నైషధమున—

వేదము వెంకటరాయశాస్త్రిగారు "పాఠములు దిద్దివేసినా తక్కిన పెక్కుప్రతులలోఁగల పాఠములఁ బట్టి నైషధంలోగూడా అఖండవడికి ప్రయోగము లున్నట్లు స్పష్టం చూడండి" అని చూపించిన ప్రయోగముల నరయుదము.

౧

గీ. కాంత యశ్రుబిందుచ్యుతికైతవమునఁ
దివిరి బిందుచ్యుతకకేళిఁ దవిలె దీవు
సారెసారెకు నాదు సంసారమును స
సారముగఁ జేయవే సారసాభనయన.

నాల్గవచరణమున సారముగ లోని 'సా' కును, సారసాభపదములో సంధివశమున ఆభలోని 'ఆ' తోఁ గూడిన 'సా' కును యతిచెల్లించుటచే అఖండయతి యని వారి తలఁపు. కాని "సారసాభనయన" అనుపాఠమెట్లవతరించెనో వా రెఱింగింపరైరి. ఒకవేళ ఏ వ్రాఁతప్రతి యందైన లభించినను నాపాఠ మిటఁ గూడనిది. "మసారసారసనయన" అను పాఠమే యుండవలయును. ఏమందురా ? శ్రీహర్షుని నైషధము

నకు యథాతథానువాదరూపమే శ్రీనాథుని నైషధము. మూలము నందలి శ్లోకమిట్లున్నది.

శ్లో. ధరాస్తి బిందుచ్యుతకాతిచాతురీ
ఘనాస్రబిందుస్రుతికైతవాత్తవ
మసారసారాక్షి ససార మాత్మనా
తనోషి సంసార మసంశయం యతః

సం. నైష. ౯. ౧౦౪

మసారసారా=ఇంద్రనీలశ్రేష్ఠా తావివ అక్షిణీ యస్యాస్సామ సారసారాక్షీ. తస్యాఃసంబుద్ధిః హే మసారసారాక్షి అని మల్లినాథవ్యాఖ్య. శ్రేష్ఠమైన ఇంద్రనీలమణులవంటి కన్నులుగలదానా. అనియర్థము.

ఈమూలవ్యాఖ్యానముల ననుసరించి "మసారసారనయన" అనియే యుండవలయును. ఇంతకును పరిషత్తునందలి వ్రాతప్రతులలో నీపాఠమే గలదు. ఈపాఠమున వారనుకొనిన యఖండయతిలేదు. "సారముగఁ జేయవె మసారసారనయన" అని వ్రాతప్రతులపాఠము.

౨

శా. వైదర్భీ బహుజన్మ నిర్మిత తపోవర్ధిష్ణుకల్లోచనా
స్వాదప్రోషవిలాస మీవసుమతీచక్రేశపుష్పాయుధుం
డాదిత్యాన్వయ సార్వభౌమ సుకృతాహంకార దృప్తాభవం
బీ దాంపత్యమునం జిరాయువయి నెమ్మింబొందుగా కెంతయున్.

నాల్గవచరణమున సంధివశమున 'ఈ తోఁగూడిన బిందుపూర్వక బకారమునకును, 'నెమ్మిన్'లోని 'మి' యను దానికిని యతిగూర్చుటచే నఖండయతియని వారభిప్రాయపడినారు. 'భైమీదాంపత్యమునన్' అనియే వ్రాతప్రతులందును గల పాఠము. ఈపాఠమే యుక్తము మూలానుగతమును. సంస్కృతము నందిట్లున్నది.

శా. వైదర్భీబహుజన్మనిర్మితతపశ్శిల్పేన దేహశ్రియా
నేత్రాభ్యాం ప్రదదతే యువాయ మవనీవాసః ప్రసూనాయుధః

గీర్వాణాలయసార్వభౌమ సుకృత ప్రాగ్భార దుష్ప్రాపయా
యోగం భీమజయానుభూయ భజతా మద్వైత మద్య త్వయాం.
సం. నైష. ౧౫. ౮౭

ఈ శ్లోకమునందలి 'యోగం భీమజయా' అనుదాని కనుగుణమైన యనువాదము 'భైమీదాంపత్యము' అనునది. శ్రీనాథుని నైషధము చాలవఱకు మూలానుయాయియే. పెక్కుపదములు సమాసములు అనువాదమునందు యథాతథముగ నున్నవి. ఇ తకును పరిషత్తునందలి తాళపత్త్రప్రతులు పెక్కింటిలో నీపద్య మీ క్రిందిరీతి నున్నది.

శా. వైదర్భీబహుజన్మనిర్మలతపోవర్ధిష్ణుతల్లోచన
స్వాదుప్రౌఢవిలాసు డీవసుమతీచక్రేశపుష్పాయుధుం
డాదిత్యాలయ సార్వభౌమ సుకృతాహంకార దుష్ప్రాపభై
మీదాంపత్యమునం జిరాయువయి నెమ్మిం బొందుఁగా కెంతయున్.

పంతులుగారు చూపించిన 'దుష్ప్రాపకంబు' అను పాఠ మనన్వితము. మూలాననుగుణమును. కావున నిక్కడ వా రనుకొనిన యఖండయతి లేదు.

3

ఉ. కై పెక్కు ప్రసూనముల్ గురియు వేనలి వీడిచి కొప్పుఁబెట్టుచో.

కై పెక్కు అనునపుడు కైపు + ఎక్కు అనుకొని సంధివశమున "ఎ" తోఁ గూడిన "పె" అనుదానికిని వేనలిలోని వేకును యతి చెల్లించుటచే వారనుకొనిన యఖండయతి యని పంతులుగారి యభిప్రాయము కాని శ్రీనాథుఁడు దీని నేకపదముగనే గ్రహించినట్టు లీక్రింది హరవిలాసప్రయోగమును బట్టి యుఁ దెలియుచున్నది. ఇది యుక్తమవంటి దగుటగాన నుభయముతోడను యతి చెల్లవచ్చును.

గీ. శ్రవణకహ్లారముకుళంబు జాఱకుండ
వికులఁ గీల్గొప్పు వదల కై పెక్కకుండ.

హర. ౬. ౮౫

కావున నిదియు లాక్షణికసమ్మతమే. దీనఁ బాఠకులు శ్రీనాథుఁడు పంతులుగారనుకొనిన యఖండయతి వాడలేదని యెఱిఁగెదరుగాక.

మంచన — కేయూరబాహుచరిత్రములో —

ఉ. శ్రీవసియించుఁగాక సుఖసిద్ధి వహించి యశేషబంధుహాం
సావళియుం బ్రహృష్టరతిశాంతిసముత్కరషట్పదంబు నై.

'ఆవళి' లోని ఆ' తోఁ గూడిన 'సా' కును, శాంతిలోని "శా' కును అఖండయతి యని వారి యభిప్రాయము. ఆవళి అను పదము ఆఙ్ అను ఉపసర్గతోఁగూడిన వల ధాతువుకంటె ఇన్ ప్రత్యయము చేర్పఁగా సిద్ధమైనరూపము. ప్రాదియతిలో నంతర్భవించును. ఇట్టిది ప్రాదియతి యెట్లగునో వెనుకఁ దెలిపియే యున్నాఁడను. కావున నిదియు లాక్షణిక సమ్మతమే.

మఱియు సీతాపుర వ్రాఁతప్రతియందలి పాఠమిట్లున్నది.

హాం, సావళియుఙ్ బ్రహృష్టరసికాగ్రిసముత్కరషట్పదంబునై.

ఈపాఠమున అర్థసంశుద్ధి గలదు. అఖండ యతిలేదు.

కేతన — విజ్ఞానేశ్వరీయములో

క. ఎవ్వరు లేనెడ నొకఁడు
నొవ్వంగా నడిచెనేని నొప్పికొలఁదియున్
జివ్వకతము నరయందగు
నొవ్వి న్వాఁ డెగ్గులాడు నుత్తమునైనన్.

విజ్ఞా. ప్రాయ: ౧౦.

(నొవ్వి=వేదన.)

ఈపద్యము నాల్గవచరణమున నొవ్విన్‌లోని 'నొ' కిని, ఉత్తమున్ అను పదమునందలి "ఉ" తోఁగూడిన 'ను' కును యతిచెల్లించుటచే నఖండయతి యనుకొనినారు. కాని పరిశీలింపఁగా 'నొవ్విన్' అను పాఠమున నర్థము పొసఁగకున్నది. ఎవ్వరులేనిచోట ఒకఁడు వేఱొకని

హింసింపనేమి, ఆతని నొప్పిపరిమితిని జగడమునకుఁ గారణమును శిక్షించున్నాని కరయఁదగు. వాఁడు అనఁగా హింసింపఁబడినవాఁడు అని యను కొనినచో ఉత్తమునైన నెగ్గులాడు ప్రసక్తి యేముండును. హింసించిన వాఁడాతానియెడ నుత్తముఁడు కాఁడుగదా. శిక్షించురాజు నెగ్గులాడుట యశక్యముగదా ? ఇఁక నే యుత్తము నాతఁ డెగ్గు లాడువాఁడు

మఱియు నిట తాళపత్త్రప్రతిలోఁ బాఠమిట్లున్నది. "ఒవ్వని వాఁడెగ్గులాడు నుత్తమునైనన్." ఒవ్వని వాఁడు. గిట్టనివాఁడు. అనఁగా సరిగాఁ బరిశీలింపనిచోఁ గిట్టని వాఁడెంతటి యుత్తమునైన నెగ్గులాడు నుగాన బాగుగాఁ బరికింపవలయుననుట యుక్తము. ఈ పాఠమున యతి వాఁ రనుకొనినది కానేరదు. ఇదియే మూలానుగతము. సంస్కృతవిజ్ఞా నేశ్వరీయ మీప్రసంగమునఁ బరికింపుఁడు.

శ్లో. అసాక్షికహతే చిహ్నై ర్యుక్తిభి శ్చాగమేన చ
ద్రష్టవ్యో వ్యవహారస్తు కూటచిహ్నకృతో భయాత్.

యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి. ౨. ౨౧౨

విజ్ఞానేశ్వరీయము:- యదాకశ్చి ద్రహస్య మ నేన హత ఇతిరాజ్ఞే నివేదితే, తదా చిహ్నై ర్వ్రణాదిస్వరూపగతై ర్లింగై, ర్యుక్త్యా కారణ ప్రయోజనపర్యాలోచనాత్మికయా, ఆగమేన జనప్రవాదేన, చశబ్దా ద్దివ్యేనవా, కూటచిహ్న కృతసంభావనాభయా త్పరీక్షా కర్తవ్యా.

ఈ రీతిగ వ్రాయ మొదలిడిన పంతులుగారు 'తెలుగు' లో తేటపఱచిన యఖండయతులేవియు నిలువఁజాలవు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే విరమించినాఁడను. ఆంధ్ర భాషాభిమానులు సవిమర్శబుద్ధితోఁ బరికించి, లాక్షణిక పథముల నుజ్జగింపకుండెదరుగాక యని వేడికోలు.

వ్యాసుని కాశీ వియోగము.

దువ్వూరి సూర్యనారాయణశాస్త్రి.

వివిధగాథాపాథోధియు, వివిధధర్మరత్నఖనియు నగు స్కందపురాణ మును బ్రసాదించి లోకోద్ధరణ మొనర్చిన మహాకవి వేదవ్యాసభగవా నుఁడు. భీమఖండము, కాశీఖండము అను భాగము లందలి గాథలే. "కాశీఖండ మయఃపిండమ్" అనియు నందొకటి పేరుగాంచినది. ఈ రెండుభాగములందును వ్యాసులు క్షేత్రమహిమల నభివర్ణించియు న్నాఁడు.

ఈ రెండు సంస్కృత భాగములును నిరుపమానముగా నాంధ్రీక రించినవాఁడు శ్రీనాథకవిరాజు. అందుఁ గాశీఖండమున నేడవ యా శ్వాసమున వ్యాసుఁడు కాశిమీఁదఁ గోపించుట, అను శీర్షిక మొద లించుమించుగా నెనుబది పద్యములలో వ్యాసుని జీవితమున జరిగిన యొక ముఖ్యఘట్టము రసవత్తరముగ వర్ణింపఁబడినది. అదే గాథ భీమే శ్వరపురాణద్వితీయాశ్వాసమున "అగస్త్యుఁడు వ్యాసునిఁ గాశిఁ బాసి వచ్చుటకుఁ గారణం బడుగుట" అను శీర్షిక మొదలా యాశ్వాసము చివరవఱకు నతిలోకముగా వర్ణింపఁబడినది. కాని వ్యాసునికి సంబంధిం చిన ఈరెండుతావులందును బెక్కువిషయములు భిన్నముగాఁ గనఁబడు చున్నవి. ఈవిషయభేద మాంధ్రమునందే కాక మూలభూతసంస్కృతకా శీఖండ భీమఖండములలోఁగూడ గానంబడుచున్నవి. ఈభేదములు చూ పుటయే ప్రకృతవ్యాసమునకు ముఖ్యోద్దేశము.

ఈ వ్యాసఘట్టమందలి కథాభాగ మిది. వ్యాసుఁడు కాశికను జేరి శిష్యులకుఁ బాఠప్రవచనముఁ జేయుచు మాధుకరవృత్తితో ముక్తి మంటపమునఁ బురాణములు సెప్పుచుండఁ గాశికావిశ్వేశుఁ డీతనిభక్తిఁ బరీక్షింపఁ నెంచి భిక్ష కలుగకుండఁజేయుట. వ్యాసుఁ డందులకుఁ గోపిం చి కాశికాపురిని శపింపఁబూనుట. విశాలాక్షి ప్రాకృతకాంతయై వచ్చి యాతనికి భిక్షనొసఁగి కాశిని శపింపఁబూనిన యాతని మందలించుట. విశ్వేశుఁడు వ్యాసునికిఁ గాశిని విడిపొమ్మని శాపమిచ్చుటయును.

గీ. బాదరాయణు భక్తి యేపాటియదియొ
యరయుదముగాని యతఁడు భిక్షాటనమున
కేఁగుదెంచినయప్పు డింటింట భిక్ష
కలుగకుండఁగఁజేయఁగ వలయు నీవు. (కాశీ. 7—129)

అని విశాలాక్షీమహాదేవుల పరీక్షతో నీకథ మొదలుపెట్టఁబడినది. ఈప్రారంభము మూలమునఁగూడ నిట్లేకలదు. "ఏకదా తస్య జిజ్ఞాసాం కర్తుం దేవీంహరోఽవదత్" అని. ఈవిషయము భీమఖండమున వ్యాసుఁడు శపింపఁబూనునవసరమున శాప ముపసంహరించి యిటు రమ్మని పిలిచిన విశాలాక్షిచే ననిపించినాఁడు.

"భిక్ష లేదని యింత కోపింతురయ్య
కాశికాపట్టణముమీఁదఁ గాని నేయ ?
నీమనశ్శుద్ధిఁ దెలియఁగ నీలకంఠుఁ
డింత చేసెనుగాక కూడేమి బ్రాఁతి ?"

(1) వ్యాసునికి భిక్ష దొరుకని దొక దినమా ? ఏడుదినములా?

"ఎన్నఁడుఁ జూడము న్వినము
నిట్టిమహాద్భుత మేమి చెప్పుదున్ గిన్నరకంఠి ...
నిన్నటినుండి యేము నిజ
నీగియు నుంటిమి నిట్లుపవాసముల్"

అనియు,

"...ఒక్క దినంబుమాత్రలోఁ, బొట్టకు లేక తిట్టెదవు పుణ్యగుణం
బుల రాశిఁ గాశికన్,"

మొదలగు సందర్భములందు వ్యాసుని వచనమైన పై పద్యము చేతను, గృహిణీవచనమైన రెండవపద్యముచేతను వ్యాసుని కొక దినమాత్రమే భిక్ష లేదని కాశీఖండమునుబట్టి స్పష్టమగుచున్నది. దీని మూలగ్రంథమునఁగూడ—

"తదహ్ని నాలభ ద్భిక్షాం సశిష్యః స మునిః క్వచిత్
ఉపోషణపరో భూత్వా తత్రైవాసీ దహర్నిశం,
అథాన్యేద్యు ర్మునిర్వ్యాసః కృత్వా మాధ్యాహ్నికం విధిం
ద్వితీయేహ్న్యపి యద్భిక్షా నలభ్యేతాతియత్నతః"

అని యుండుటచే నేకదినోపవాసమే స్పష్టమగుచున్నది.

ఇంక భీమఖండమున —

"మే మేడునాళ్ళదనుకను
స్వామీ యుపవాసముండి జడిసితిమి మదిన్"
"కాశిలో నేడునాళ్లు నిష్కారణంబ
ఛాత్రులును నేను నిరుపవాసంబు నడిచి, మి"

"ఇద్విధంబున సప్తవాసరోపవాసాయాససంభూతప్రభూతరోషావేశంబున" అనియు: —

దీనిసంస్కృతమూలమునఁ గూడ

"సప్తసుసోపవాసార్తా భృశం వ్యాకులితా వయం"
"కిం వక్ష్యేఽత్ర స్వయమానిందస్తి కాశ్యాం సప్తదినా న్యమీ
నిష్కారణోపవాసార్తాః"
"సప్తస్వేవ దినేషు త్వ మోదనాభావమాత్రతః"
"దినాని సప ష్షునరూ బాధితా యూయముత్తమాః"

అనియు వ్యాసుని కేడు దినములు భిక్షలేకపోయెనని యున్నది. ఏడు దివసము లీఁగలియుఁ బాముసకు ఁలియుఁ బుట్టక పెక్కురుశిష్యులతో బాధపడినవాఁడుగనుకనే యతనికిఁ బుణ్యరాశికాశికనుగూడ శపించుటకు సమర్థమైన కోప ముదయించినది. ఇట్టిసందర్భమున వ్యాసుఁడు శపింపఁ బూనుటయుఁ జాలవఱకు యుక్తముగానే యున్నది.

"సప్తఘస్రోపవాసార్త్యా తీవ్రయేత్థం కృతోద్ధతిః" అనివ్యాసులే వచించియున్నారు.

మఱియు నిట్టి దెఱఁగు కాశీఖండమునందలి వ్యాసులు క్షుధా వ్యథకుఁ దాళఁజాలక "వాడవాడల నీపెద్దవలకాట" అని కాశికను దూషించుచు భిక్షాన్నంబు పుట్టనిదినంబునుం గలదె ?

"రేపాడి మేలుకని నే
నేపాపాత్ముని మొగంబు వీక్షించితినో"
"భాజనంబులలోన నిప్పుచ్చరంబు"
"ఉపవసింతుముగాక నేఁ డుడిగి మడిగి"

అనునవి మొదలగుదైన్యములు పలికినాఁడు. దీనికి మూలమునందలి మార్గము వేఱుగ నున్నది.

వ్యాసుల రెండవదినమునఁగూడ భిక్ష దొరుకకునికికిఁ గారణ మేమనుచు "కాశికయం దనిష్ట మేమైనఁ గలిగినదా ? అన్నక్షయము గలిగినదా ? పురవాసులకెల్ల రాజదండన మొక్కపరి సంభవించెనా ? మాయం దీర్ష్యచే నెవ్వరైన భిక్ష వారించిరా ? ఏదేని యుత్పాతము చేఁ బౌరులు దురవస్థ కలవారైరా ?" అని యనేకవిధములుగా వికల్పించినాఁ డామహాత్ముఁడు. అంతేకాని యాంధ్రమందువలె దైన్యంబులు పలుకలేదు. మూలమందలి వ్యాసవితర్కమూహౌచిత్యము తెలుగున విలుప్తముచేయఁబడినది.

"ద్వితీయేహ్న్యపి యద్భిక్షా నలభ్యేతాతియత్నతః
అనిష్టం కించిదత్రాసీ న్మహాగురునిపాతజమ్
అన్నక్షయోవా సర్వస్యాం నగర్యా మభవత్ క్షణాత్
రాజదండోఽథ యుగపత్ జాత స్సర్వపురౌకసాం
అథవా వారితా భిక్షా కేనాప్యస్మాసు చేర్ష్యయా
పురౌకసోఽభవన్ దుస్థా స్తూపసర్గేణ కేనచిత్"

అని పై వితర్కమునకు మూలము.

2. వ్యాసుని శిష్యులెందఱు ?

కాశీఖండమున:—

"అయుతసంఖ్యాశిష్యు లాయాయివీథుల
వేఱువేఱ భిక్ష వేఁడి తేఱ"

అనుపద్యమునుబట్టి వ్యాసుని శిష్యు లయుతముగా నున్నట్లు చెప్పఁబడి నది. అయుత మనఁగా పదివేలు. దీనికి మూలమున "అయుతం మమ శిష్యా యే తైః స్వపంక్తి మహాం వృణే" అని యున్నది. ఈవిషయము భీమఖండమున "మున్నూరు శిష్యులును నేను" అని తెలుఁగునను, "ఉపావిశామ శిష్యాణాం త్రిశతీచాహ మగ్రతః" అని మూలమునను గూడఁ గలదు. వ్యాసశిష్యులు మూఁడువందలా ? అయుతమా ? లేక అయుతమునకుఁ బెక్కు-రు అని యనుకొనుటయా ?

3. పదార్థావిష్కారము.

దీనినిగూర్చి కాశీఖండమున వ్యాసుఁడును శిష్యులును బంక్తి సాఁగించి కూరుచున్న వెంటనే విచిత్రముగా నులివేఁడికట్టావితోఁ బదార్థము లావిర్భవించినవి, భవనభర్త యన్నము దారవోసినాఁడు అని మాత్రము గలదు. దీనికి మూలమున—

"భోక్తుమేవోపవేశితాః
తద్దివ్యపాకసంభారాన్ దృష్ట్వా తద్రూపయః క్షణాత్
పరాం తృప్తి ముపగచ్ఛన్ ...
అతితృపిం సమాపన్నాః తే తదన్ననిషేవణాత్"

అని మునులు వచ్చుసరికే సమస్తభోజనపదార్థములును సిద్ధముగా నున్నట్లున్నది. ఇఁక భీమఖండమున మున్నూర్గురు శిష్యులతో వేంచేయుచున్న వ్యాసుని, గృహిణి సబహుమానముగా భోజనశాలకుఁ గొంపోయి వృద్ధానుపూర్వకంబుగ గూర్చుండఁబెట్టినది. ఆమెయనుమతిని దివ్యపురంధ్రులు చక్కని యనఁటాకు లిడినారు. గృహిణి పంక్తులన

దుమ నుండి పచారులొనర్చుచు గంధపుష్పాక్షతలచే మునులను బూజిం
చివినయముతో—

"ఇందఱుఁ గూడి శాంతి పతి
యింపుఁడు మజ్జనమాచరింపుఁ డ
ర్ధేందుకళాకిరీటునకు
నీయమృతాన్నము లీపదార్థముల్
మందగతిన్ భుజింపుఁడు స
మస్తజగత్పతి కాశికాపురీ
మందిరవిశ్వనాయకుఁ డు
మాపతి ప్రీతి వహించుఁగావుతన్."

అని మునులకందఱకు నాపోశనములు వోయుచుండ మును
లపుడు "వండినచొప్పునుం బాగపు
వాసనయున్ బాగపాకుచందమున్
భాండసమృద్ధి......సర్వమంగళము"

అని వితర్కించుచు నిదేమిదేమయా ? పదార్థములు లేక
యీ యాపోశనము లేమి ? అనియు

"అరఁటాకు జూచినన్, ఝల్లనె గుండె యోగిరము శాకములున్
బొడఁగానరామికిన్
'పాత్రసంశుద్ధి కార్యంబు ప్రస్తరించి, యూరకుండిరి యిదియేమి
యొకొ్క ?...''

"కాని మిగ్నాదివసంబును నిన్నటియట్లగాక" అనిబిక్కమొగము
లు పెట్టిరి. తరువాత నాసాధ్వి యొకమాట యన్నది.

"ఆరగింపుఁడు లెండు మీ కమృతమస్తు
ప్రొద్దువోయెను జుండు..."

అని యంజలి యెత్తె. తోడన సకలపదార్థము లామెయువాఘు
వాగ్విలసనంబున నావిర్భవించెను. అప్పు డావ్రీభావముఁ గాంచిము

ను లీమె నన్నపూర్ణమనుగా గ్రహింపఁగలిగిరి. సంస్కృతమునఁ గూడ నీకథాపోషణ మిట్లే యున్నది.

"అథాస్మానర్చయామాస గంధపుష్పాక్షతైస్సతీ"
పంక్తిం పంక్తిం సమాసాద్య బ్రాహ్మణానాం వరాంగనా
సంతర్పణేన విప్రాణా మనేన భగవానయం
శ్రీకాశీపురవిశ్వేశః ప్రీతోభవతు శంకరః
తస్మిన్నవసరేహంచ సుమంతుః పైలజైమినీ
సవైశంపాయనశ్చాన్యే తర్కవ్యాకులతాం గతాః
న దృశ్యతే పాకచిహ్నం న చ భక్ష్యాదివాసనా
దృష్టే కదలికాపర్ణే జాయతే హృదయవ్యథా
... ...
అస్మాన్విలోక్య భోక్తవ్యం విప్రా అమృతమస్తు వః
ఆపోశనే గృహీతేఽభూత్తక్షణేఽన్నం చతుర్విధం
నానావిధాని భక్ష్యాణి ... తత్రప్రభావో మహాద్భుతః''

ఈకథాపోషణము కాశీఖండమున లేదు. భోజనానంతరము మును లామెను విశాలాక్షిగా నెఱిఁగినట్లు చెప్పినాఁడు. అంతేకాక కనివిని యెఱుఁగనిపిండివంట లన్నియు నావిందున మును లారగించినట్లు శ్రీనాథుఁడు మూలమున మృగ్యమగువిషయమును పెంచి కథాభాగమును బోషించువిషయమును దుంచినాఁడు.

4. భిక్షాప్రార్థనము.

తెనుఁగు కాశీఖండమున నయ్యాదిమశక్తి, కమండలువు పగులనేసి శాపమీనున్న వ్యాసు నిటురమ్మని పిలిచినది. వెంటనే అందికొన్నది.

''ఆకంఠంబుగ నీవు మాధుకరభిక్షాన్నంబు భక్షింపఁగా
లేకున్కిం గడునంగలార్చెదవు మేలే లెస్స శాంతుండవే
నీకంటె న్మతిహీనులే కటకటా నీవారముష్టింపచుల్"

నీవు గొంతుమోవ తిండిలేక యంగలార్చెదవు గొప్పశాంతుఁడవే.

నేఁడు భిక్షలేనికారణమున శివునియర్ధాంగియైన కౌశికను శపింపఁ జూతువా? బ్రాహ్మణుఁడవుగదా. నీ వేమన్నఁ జెల్లు ననియా? అని జాడించివై చినది. తఱువాత,

"వైశ్వదేవాదివిధులు సర్వమును దీర్చి
యరయుచున్నాఁడు నాభర్త యతిథిరాక
నతిథి పంక్తికి రాకున్న నారగింపఁ
డొంటి నొకనాఁడు..."

"ఆఁకొన్నని న్నిప్పుడు పెచ్చుకుం దాడఁట మముఁబోటిగృహిణులకు మెచ్చుగాదు" అనియుఁ బలికినది. దీనికి మూలమున,

"అథగచ్ఛన్ మహాదేవ్యా గృహద్వారి నిషణ్ణయా
ప్రాకృతస్త్రీస్వరూపిణ్యా భిక్షార్థై ప్రార్థితోతిథిః
భగవన్ భిక్షుకాస్తావ దద్య దృష్టా న కుత్రచిత్
అసత్కృత్యాతిథిం నాథో న మే భోక్ష్యతి కర్హిచిత్
వైశ్వదేవాదికం కర్మ కృత్వా గృహపతిర్మమ
ప్రతీక్షే తాతిథిపథం తస్మాత్త్వమతిథిర్భవ
వినాతిథిం గృహస్థోయ స్త్వన్నమేకో నిషేవతే
నిషేవతేఘం స పరం సహితః స్వపితామహైః
తస్మాత్త్వరితమాయాహి కురు మే పత్యురీహితం
పతిర్మే బహుకాలీనః కాలం న సహతే చిరం
ఆశు గత్వా సమాగచ్ఛ..."

ఇందుఁ దెనుఁగులోనిరీతిగా ముందు విశాలాక్షి పలికినచండభాషితములుగాని పెచ్చుకుందాడఁటలుగాని లేవు. ఎంతనేర్పుగా నుడివినదో పరికింపుఁడు. మఱియు,

"ఎంతయును కాల మీవ్రితం బిట్లు సెల్లె"
"వ్రతము తప్పి భుజింపంగ వలను గాదు"

అని తనయయుతసంఖ్యగలశిష్యులు దానును గలిసియే భుజింప నాధార

మనియు, అదొకవ్రత మనియు వారినెల్లఁ బిలిచినఁ గాని నే నొంటిగ నీయింట భుజింపరా దనియుఁ దెనుఁగువ్యాసుఁ డనినాఁడు. దీనికి మూలమున

"అస్తి మే నియమః కశ్చిత్ స సిద్ధిం చేద్వ్రజే చ్ఛుభే,
ఏకభిక్షాం తదాహారాం కరిష్యే నాన్యథా పునః
అయుతం మను శిష్యా మే త్రైస్స్వపంక్తి మహాం వృణే
అన్నం యావ న్మయా త్యర్థాః తావ ద్భోక్ష్యే న్యథా నహి"

• అనియుఁ గలదు ఇంక శ్రీనుఖండమున విప్రోత్తమా! శాప ముపసంహరించి యింటికి రమ్మన్నది యాదిశక్తి. తెలుఁగున.

'భిక్షలే దని యింత కోపింతురయ్య
కాశికాపట్టణమువిడఁగా నేయ ?"
"నీ దినంబున లక్ష్మమున కెడ్డను ప్రట్టి యంతమాత్రలో
నేఁ చనుచున్నవాఁడవు మునీశ్వర నేఁడును నీదు శ్రీరల్
పాడఱియేనే శివునిభార్యకుఁ గాశికిఁ బుణ్యరాశికిన్
గాడు నోసర్పఁజూడవు గంధపుఁగ్రోధము పెచ్చు లెచ్చఁగా"
నీవు విప్రుఁడవు గాన నేను మొంచరాదు. భిక్షకు రమ్ము, అన్నది. తెలుఁగుగత వ్యాసుఁడు

"తల్లీ యిన్నిదినాల కేనియు సుధాధారారసస్యందిమై
యులంబున్ సుఖియింపఁజేయుపలు కెట్లో వింటి నిప్పేటిలోఁ
బెల్లాఁగొన్నక తాన నే నొకఁడనే భిక్షానకు న్వత్తునో
యెల్లాశిష్యులఁ గొంచువత్తునో ?" అనియు

అమ్మా! నీ విశుభిక్ష నందఱము పంచి కుడిచి బ్రదికెదము ప్రాణంబు లందఱివి సమానమేగదా, అని యన్నాఁడు. వెంటనే యామె నీవు నీశిష్యులతోఁ గూడియే భిక్షకు రమ్మన్నది. దీనికి మూలమునః—

"కోపే నాలం న భిక్షేతి కాశికాయాం హారేణ తే

మనో దృష్టం కృతాన్యేత దన్నానాగమనక్రియా
సప్తస్వేవ దినేషు త్వ మోదనాభావమాత్రతః
రోదనం కురుషే క్లాంతః కథం తాపసపుంగవః
తవధైర్యం వివేకశ్చ నష్టే. కిం పరయా రుషా
బత మానికులోత్తంస బాలచంద్రశిఖామణేః
ప్రియభోగపురంధ్య్రాం తే కోపోఽస్మి న్నగరోత్తమే"

అని యున్నది, తరువాత వ్యాసుఁడును:—

"మాత ర్మయా కథమపి శ్రుత మస్మిన్ పురే చిరాత్
వాక్యం సుధారసస్యంది హృదయోల్లాసకారణం
భిక్షార్థ మేక ఏవాహ మాగమిష్యామి వో గృహం
శిష్యైః కిం వా ఖిలై స్సాక మేకం సత్యంచ మే వద"

అనియుఁ బైరీతినే యున్నదిగాని శిష్యసహితభోజన మొక వ్రతముగాఁ బరిగణించినట్లు లేదు. పైఁగా నాతోపాటు నాశిష్యనకుఁ గూడ భిక్ష ననుగ్రహింపు మన్నట్లు సూచిత మైనది. గృహిణీసంభాషణము మాత్రము కాశీఖండమున కర్కశముగానున్న దనక తప్పదు.

౬ వ్యాసుని మందలించుట.

"భోజనానంతరము ధర్మపత్నియుఁ దానును నాస్థానంబున సుఖోపవిష్టుండై బాదరాయణు రావించి" అని ప్రారంభించి కాశీనగరంబున కపరాధం బొనర్చిన వ్యాసునికిఁ దగినశిక్ష చేయఁదలంచి యీశాని:—

"ఎట్టు పురాణముల్ పదియు నెన్మిదిఁ జెప్పితి వెట్టు వేదముల్
గట్టితి వేర్పఱంచి నుడికారపుసొం పెసలార భారతం
బెట్టు రచించి తీవు ఋషి వెట్టయి తొక్కదినంబుమాత్రలోఁ
బొట్టకు లేక తిట్టెదవు పుణ్యగుణంబులరాశిఁ గాశికన్"

"క్రోధంబు ఫలమె నిర్మల, బోధనునకుఁ దీర్ఘవాసమున కుచితంబే, క్రోధము వారాణసిపైఁ, గోపించిన విశ్వభర్త గోపింపఁడొకో"

"వారణాసి ముక్తిస్థానం బీత్థ్రముమీఁద నెవ్వాం డన్యాయము దలఁచు వాఁడు రుద్రపిశాచం బగు' అని దులిపివేసి యింకను చాలింపక యీశమోము తిలకించినది. వెంటనే యాతఁడు

"కాశి నుండంగ నశ్వుండు గాఁడు వీఁడు
వెడలిపొమ్మను మాటలు వేయు నేల ?"

అని పరుషాక్షరముల నధిక్షేపించినాఁడు పరమశివుఁడు. పాపము వ్యాసుఁడు ప్రముగ్ధుఁడై శంకరులఁ బ్రార్థించినాఁడు. అతఁడు వినక పుణ్యకాలములందును భూతతిథిని మాత్రము వచ్చుచుఁ గాశీవాసి మైదుక్రోశములయవలకుఁ బొమ్మనె. నాపాపీశ్వరగోపురములు కానరానంతదవ్వు పొమ్మని శంకరుఁడు మాయమైనాఁడు చూచితిరా దైవపరీక్ష యెంతదుఃఖాంతముగ ముగిసినదో? దీనికి సంస్కృత మూలమున రీతి వేఱుగ నున్నది.

మునులు భోజనానంతరము పో నుద్యుక్తులై యుండి శంకరునిచేఁ బార్వతి కనుసన్న చేయఁబడి వ్యాసుని ధర్మమునుగూర్చి ప్రశ్నించినది. అతఁడు సాధారణధర్మములు సెప్పుచు 'కోపము లేనిమాట పరోత్కర్షాసహనము విచార్యకారిత్వము, మున్నగునవి ముఖ్యధర్మము' లనును. వెంటనే మహాదేవుఁ డా చెప్పినధర్మములలో నీకెయ్యది నేమి గలవయ్యా? అని యడుగఁగా వ్యాసుఁడు మఱి మాటాడలేదు. అప్పు డీశుఁడు వ్యాసుని దెప్పుచు స్వార్థసిద్ధి నందక కోపముచే నెవఁడు శాప మిచ్చునో యాశాపఫల మెవ్వఁడని యడుగ, వ్యాసుఁ డట్టివాఁ డాశాపఫలమును దానే యనుభవించు ననెను. అప్పు డీశుఁడు వ్యాసుని యపరాధ మొనర్తి తెలిపి శపించును. దానికి వ్యాసుఁడు గడగడ వణఁకుచు నంబికను శరణువేడి యష్టమీచతుర్దశీతిథులందుమాత్రము కాశీప్రవేశమున కనుజ్ఞ గలిగింప నీశ్వరునితోఁ జెప్పుమని పాదములపైఁ బడును. పతి నడిగి యామె దానిని ముదలవెట్టును. ఇట్టుండ నీకథను దెనుఁగులో వేఱుగా గ్రహించి కొంత విఱుచుట యేలొకో? చూడుఁడు.

(వ్యాసఉవాచ)

"స్వవ్యాంతఃకరణే మాత ర్మనో మిషాన్నమాసదే
పవమధర్మోనాన్యోఽస్తి యత్త్వయా పరిచర్యతే
త్వమేవ ధర్మం జానాసి పతిశుశ్రూషణే రతా

(గృహిణ్యువాచ)

అయంధర్మో భవేన్మాన్యం క్రియతే చ స్వశక్తితః
సాధారణాని ధర్మాణి సంపృచ్ఛే తాని మే వద

(వ్యాసః)

"అనుద్వేగకరం వాక్యం పరోత్కర్షసహిష్ణుతా
విచార్యకారితా నిత్యం స్వధిష్ణ్యోదయచింతనం

(గృహస్థఉవాచ)

ఏషు ధర్మేషు భో విద్వం స్త్వయి కోఽస్తి హ తద్వద
తత స్సగితవ ద్వ్యాసః తస్థౌ కించిన్న చోక్తవాన్.

(గృహస్థః)

త్వయ్యేవహిదయా సమ్యక్ ధైర్యం త్వయ్యేవ చోత్తమం
త్వయి సంభావనాస్త్యేవ కామక్రోధవివ హే
స్వవేవ సమ్యగ్జానీషే వక్తుం చోద్వేగవర్జనం
త్వయ్యేవ సమ్యగ్గృశ్యేత పరోత్కర్షసహిష్ణుతా
విచార్యకారితాయాశ్చ త్వమేవ నిలయో మహాన్
మన్యైకం బ్రూహి భోవిద్వన్ శాపం దద్యాచ్చ యఃకృథా
అలభన్స్వార్థసంసిద్ధి మభాగ్యాత్త స్యకస్య? సః

(వ్యాసః)

యస్స్వార్థసిద్ధిమలభ న్నభాగ్యాచ్ఛపతి క్రుధా
సశాపఃప్రత్యుతభవేత్ శప్తు రేవా వివేకినః

... ...

... ...

తచ్ఛ్రుత్వా వేపమాన స్సః పరిశుష్కోష్ఠతాలుకః
జగామ శరణం గౌరీం లుఠం స్తచ్చరణాగ్రతః
ఉవాచ చ వచో మాతః త్రాహి త్రాహి భృశం రుదన్
పత్యేష్టమి సదా క్షేత్రే ప్రతిభూతంచ పార్వతి
దిశ ప్రవేశనాదేశం నేశ స్త్వద్వాక్యశంఘుకః
ఇత్యుక్త్వా తేన మునినా భవానీ కరుణాజనిః
ముఖం మహేశితు ర్వీక్ష్య తథేత్యాహ తదాజ్ఞయా"

ఇంక భీమఖండమున నీవిషయము పార్వతీ పరమశివు లిరువురును ఋషులెల్ల భుజించి శయనించియున్న ప్రదేశమునకే వచ్చిరి. తోడన ఋషిసార్థోపస త్రాసములలోఁ బ్రత్యుత్థాన మొనర్చినాఁడు. నమస్కరించినాఁడు. దండ[illegible]ట్టినాఁడు వెను వెంటనే శంభుఁడు కోపసంరంభుఁడై

ఓరిదురాత్మ నీ రమ్మ్రిం పచాభాస యోజనగంధి ప్రథమపుత్ర దే[illegible] నన్యా[illegible] [illegible] బహుసంహితావృథాపాఠపఠన భార [illegible] పండితం మన్య"

అని మొగిలిచి [illegible], కాశికను శపింతునంటు "పొమ్ము నిర్భాగ్య ము[illegible]యనాని[illegible] [illegible]దని. యెచటికేన్ శిష్యులును నీవు నీక్షణంబ"

[illegible] [illegible]దేశము, రాకుంతుఁ జుమీ మొగంబు రాచట్టుపయిన్,

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]కింతట నేలపోవు నీచచరిత్రా

అని [illegible]వ్వ [illegible]బెట్టరాని కటుకులు నుడివెను. అహా! భక్తుని భక్తి పరీక్షింపఁబూని [illegible]తని నెన్నే చిక్కులువెట్టిన భగవంతుని పరీక్షాపాక మెంత సున్నితమో పరికింపుఁడు ? అప్పుడు వారియడుగులం బడినాఁడు వ్యాసుఁడు. అంబ కనుగ్రహము గలిగినది. దీనికిఁ గారణము

"కాశి శివునకు శుద్ధాంతకాంత గాన
దానిపై నగ్గి కోపపాత్రంబనైతి
కాశి గౌరికి సవతియే గాన, నేను
దానిపై న[illegible] ప్రేమపాత్రంబునైతి"

అని వ్యాసుఁడు మున్నే చెప్పికొనియున్నాఁడు. అప్పుడు

"వెఱవకు మోకుమార వదివేలవిధంబుల నైన నిన్ను నే
మఱవ మహేడకుం జనుట మాని సుఖంబున దక్షవాటికిం
దుఱఁగలిగొన్న సమ్మదముతో గమనింపుము భీమనాయకుం
డఱగొఱలేని వేల్పు నిఖిలాభ్యుదయంబులు నీకు నయ్యెడున్"

అని యోదార్చి పంపినది భవాని. సత్యముగా నీవిశ్వేశ్వరప్రవృత్తికై వ్యాసునికప్పు డెట్టి యభిప్రాయమున్నదో *గ్రంథముననే స్థానాంతరమున నాభావము వెల్లడించియున్నాఁడు. చూడుఁడు.

బాదరాయణుఁడు కాశికి శిష్యగణముతోఁ గైవల్యసిద్ధి కేఁగియున్నాఁడు. మనమును బోవుదము లెండని మైత్రావరుణ బృహస్పత్యత్రిభరద్వాజముఖ్యులగు మునులును బ్రయాణమై కాశి కేఁగిరి. అచ్చటి పురజనులవలన విషయము తెలిసికొన్నారు. అప్పుడువారు

"కిమర్థం బత విశ్వేశః స్వయం క్రోధాకులోఽభవత్
దినాని స ప్తదత్వాన్నం పరిపీడితవా నయం
శిష్యసందోహసహితం మునీంద్రం బాదరాయణం
ద్వైపాయనం ధిక్కృతవాన్ సోఽపి కాశీపతి స్స్వయం
పాత్రై రస్మా నతిథం కృపయా ధారయిష్యతి. ౧౪ అ౧౮-౨౦

"కూడుపెట్టక యేన్నాళ్ళు కుతిలపఱచి, గాసిసేయుట యిది తప్పుగా
దె తనకుఁ ఎదురు కెదు కేల కోపించె నిందుధరుఁడు, అకట గుడ్డెఱ్ఱి
బాదరాయణునిమీఁద"

"ద్వైపాయనముని వెడలం,దోలించిన కోపగాఁడు ధూర్జటి యీకా
శీపతి మనలను ననుకం, పాపరుఁడై యిచట నేల బ్రదుకఁగనిచ్చున్"

అని యనుకొని గిరుక్కున దక్షపురికి బయలు వెడలినారు.

ఇంక దీనికి మూలముగూడ సరిగానేయున్నది. ఆంధ్ర కాశీఖండఘట్టమునకును దానిమూలమునకును గథాసంవిధానమందు మార్పును ఆరెంటికంటె భీమఖండమందు భేదమును గాన్పించుచున్నది. కాశీఖండ

మున నీశాని వ్యాసుని నిందించినది. ఈశుఁడుఁ శాపమిచ్చినాఁడు. భీమఖండమున నీశుఁడే వ్యాసుని నతిపరుషముగా నిందించుటయు శాపమిచ్చుటయు జరిగినది. భవాని యోదార్చి ధైర్యముచెప్పి వ్యాసునికి ముందుదారి చూపి యాశ్వీరదించినట్లు లున్నది. సంస్కృత కాశీఖండమునఁగూడ వ్యాసునిచే శరణుపొందిన దేవి కొంత కరుణించి పుణ్యతిథులందుఁ గాశీప్రవేశమునకు సెల వీయఁగాఁ దెనుఁగున శివుఁడే దానిని ముదలపెట్టినాఁడు. మఱి పార్వతిమాటయే లేదు. మఱియు భీమఖండమున "ఆకంఠపూర్ణం నిశ్శంకం భుక్తవంతో వయం తథా" అను ఋషులమాట కాశీఖండమున "ఆకంఠంబుగ నీవు మాధుకరభిక్షాన్నంబు" అని పార్వతిచే ననిపించినాఁడు, వ్యాసుఁడు భిక్షకు రమ్మనిన గృహిణిని "కమలలోచన, నీలవేణి, బింబాధరోష్ఠి" అని సంబోధించినాఁడు. మూలమున "భద్రే! కాత్వం కుతః ప్రాప్తా పూర్వం దృష్టా న కుత్రచిత్ మన్యే ధర్మమయీ మూర్తిః కాచ త్వం శుచిమానసా, త్వద్దర్శనాత్ పరాం ప్రీతిం సంప్రాప్తానీంద్రియాణి మే అని మొదలిడినాఁడు. దీనికి "నిత్యం వీక్ష్యే చరంతం త్వాం భిక్షాం శిష్యైః సర్వశః, త్వమేవమాం నోజానీషే జానే త్వా మహమేవహి" అనియు నామె చెప్పినది. తెనుఁగున నిది మృగ్యము. మూలమున "సుభగే, శుభలోచనే, సుందరి" అనునట్టి సంబోధనములే యున్నవి. 'వేనలి పాటపాట నరవెండ్రుకతోఁ దిలతండులాన్వయ, శ్రీ నటియింపఁ గైసడలి వ్రేఁకని చన్నులు పాలవంకలై, కొనసియార్ప వాలుఁడెలికన్నులఁ గల్కితనంబు వీడ్కొనన్' ఒక స్త్రీ పిలిచినట్లు వర్ణించిన శ్రీనాథుఁడు మున్మున్నే వ్యాసునిచేఁ బలికించినాఁడు. మఱియుఁ బై పద్యమునకు మూలమున,

'అథ గచ్ఛన్ మహాదేవ్యా గృహద్వారి నిషణ్ణయా
ప్రాకృతస్త్రీస్వరూపిణ్యా భిక్షాయై ప్రార్థితోఽతిథిః"

అనియే యుండ నామె కచకుచాదులు దెనుఁగున వర్ణించినాఁడు.

ఇది ప్రాకృతస్త్రీ వివరణమై యుండనగును. మఱియు వ్యాసుఁడు భిక్ష కేఁగినపుడు

'వందుచున్నార మను నొక్కవనజనేత్ర
తిరిగి రమ్మను నొక్క కేదీవఁబోఁతి

దేవకార్యంబు నేఁ డనుఁ దెఱవ యోర్తు
ద్వాఃకవాటంబుఁ దెఱవదు వనిత యొకతె'

అనునవి మొదలగు నిషేధవాక్యములు, చర్యలు నమూలకము
లు. ఐనను నివి యాంధ్రమున సుందరములు.

పురాణములు గీర్వాణభాషలో రచించిన మహాత్ముఁ డొక్కఁ
డే. అతఁడును వ్యాసమహర్షి. ఇతివృత్తము వ్యాసునికి సంబంధించిన
పరాభవరూపమైనగాథ. అట్టిచోట వ్యాసభగవానుఁడు సంస్కృతభీమ
కాశీఖండముల రెంటను దనగాథ భేదభూయిష్ఠముగా వ్రాయుటకుఁ
కారణమేమో? కాశీఖండమునఁ దనకుఁ బ్రత్యక్షముగాఁ గ్రియా
రూపమున ననుభూతమైనసంగతి భీమఖండమునాఁటి కొకరితోఁ జెప్పు
ట రూపమున ననుకరింపవలసివచ్చినాఁడు. చిన్నచిన్నమార్పు లన్నను
సంగతముగా చేయుంగను కాని తనకుఁ గల శిష్యు [illegible] తనకు
శాప మిచ్చినవారి విషయమును, తనను గ్రహించి [illegible] ము
ను, తనకుఁ గాశిలో భుక్తి పోరకని దినముల సంగతియుఁ, దనకిచ్చిన
శాపసంగతి విషయమును భిన్నభిన్నముగాఁ జెప్పఁ దలసినంత యప్పు
గాని మఱియొంకఁగాని సంభవించునా?

శ్రీనాథకవిరాజు సంస్కృతమున వ్యాసుఁ డెట్టినాఁడో తెనుఁ
గున నీతఁ డట్టివిద్ధహస్తుఁడు. తాను పరివర్తించునపుడు మూలములందలి
విరోధఘట్టములఁగూర్చి యేమనుకొనెనో? పురాణములపైఁ బూర్వప
క్షము మన కేలయని యున్నదున్నటులే రచించె ననుకొందమా? మూల
మునన్నున్న మంచిమంచిసంవిధానముల మార్చినాఁడే. కొంతస్వతం
త్రించినాఁడే. ఈగాథ నిట్లు పరస్పరవిరుద్ధముగా రచింప నేలొకో?
ముఖ్యముగా శ్రీనాథుని భాషాంతరీకరణపద్ధతి, నైషధము, కాశీఖండ
ము, భీమఖండములనుబట్టి చూడ మూలములందున్న మహత్తరవిషయ
ములెన్నో యాతనియాంధ్రీకరణమున లోపించియు, లేనివి కొన్ని పెరఁ
గియు రుచిభేదము ననుసరించియుఁ గొన్ని మార్పులతోఁ జేరియుండె
ననక తప్పదు. (ఓమితి శివం)

ఈవ్యాసము ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికకర్తలచే [illegible]

నవశోణరుచుల నందము లగునెఱజడల్
దలిరులుగా నొక్క దళువు మెఱసి
లలితవిలాసంబుగా బాలచంద్రుఁడు
విరిపువ్వుగా లెస్స మురువు వడసి

గీ. కరుణ మకరందధారగాఁ గరము చెలువు
గన్నశివుఁ డనునూతనకల్పతరువు
చూడఁ దరముగ ఫలలాభసూచకముగఁ
దనర నమ్మునిమొదురఁ బ్రత్యక్షమయ్యె.

క. ఆనంది యపుడు హరునకు
నానందితసరణి ఫాల మవనిం జోకం
గా నగుచుఁ గరము నగుచును
దా నతులితభక్తి నిటలతటమున్ జేర్చెన్.

క జయ వివిధోపనిషత్సం
చయశయన చరాచరాత్మజగదయన ధనం
జయ శశిరవినయనకృత
స్వయముదితజ్ఞానముఖ్య సౌఖ్యానయనా !

క భువనసిసృక్షారక్షా
త్వవనజిఘృక్షాత్వవస్థ వాగ్ధవనిటల
త్వవతార తత్తతదభీ
ష్టవిశేషవ్రాత జయ యసంయజేతా !

క. పంచవిధర్మమదగజా
పంచేత్వత్ప్రాణవప్రభావైకవిభా
పంచాననభావలస
త్పంచాక్షరమంత్ర జయ కృపాపరతంత్రా !

క. అనిబహువిధములఁ బ్రస్తుతు
లొనరింపఁగ నెలమిఁ బొంది యోగి నందికి ని
ట్లని యానతిచ్చె శంకరుఁ
డనయము ననుకంప చూపులందు నటింపన్.

చ. తలఁపఁగ నేనిరాని క్రియఁ దాపసపుంగవ నిష్ఠ యొప్ప నీ
వలవడఁజేసినట్టిపరమాద్భుతఘోరతపంబుచేత నే
నెలమి వహించి యిప్పుడ యభీష్టఫలంబుల నిత్తు నంచు ని
ర్మలమతి వచ్చినాఁడను వరంబు వరింపుము సంతసంబునన్.

క. నావుడు శిలాదనందనుఁ
డావిశ్వజగద్విధాతయానతి విని త
త్పావనపదాబ్జములకుం
గేవలమగు భక్తి మ్రొక్కి కృతనిశ్చయుఁడై.

గీ. సరవి నింకను (నిట్లు) వత్సరసహస్ర
మేను మిమ్ము భావించుచు నింపుతోడఁ
దపము సలుపంగఁ జాల నచ్చెవు మహాత్మ
మిమ్ము మఱి యెల్ల నెవ్వియు నిందువాళి.

వ. అని విన్నవించిన విని సదాశివుండు వెరఁగుపడుచు నయ్యభిమతంబు ప్రసాదించి యతని నవలోకించి నీవు దపంబున నిలిపిన యీమహీస్థలంబును నీపేర నందిమండలం బనుమహాతీర్థంబుగా నిచ్చితి మనిఁ యానతియిచ్చి యంతర్ధానంబు నొంది యభినందితానందంబున గైలాసంబునకు విజయంచేసె; నట నందియును సలబ్ధవరుండగు చుండి యొక్కవాసరంబున,

ఉ. కమ్రతరప్రమోద మెసఁగంగఁ దదాశ్రమభూమి డించి యా
తామ్రరుచిప్రపూర్ణనవతామరసాకరరమ్యమున్ ఫలా
నమ్రమనోజ్ఞశాఖతరుమధ్యమునై తనరారుచున్న యే
కామ్రకనామతీర్థమున కాదటమైఁ జని నిశ్చలాత్ముఁడై.

మ. హరునింగూర్చి మహేశు నెంచి గిరిశుం బ్రార్థించి దాక్షాయణీ
శ్వరుఁ గాంక్షించి త్రినేత్రుఁ గోరి రజనీశస్ఫారఖండాంశభా
స్వరు నుల్లంబునఁ జేర్చి సల్పెఁ దప మాశైలాది యామోదియై
వరుస న్దివ్యసహస్రవర్షములు దూర్వారంభఘోరంబుగాన్.

వ. అంత నతని దుశ్చరతపశ్శక్తికి దుర్ధరనిజభక్తికిం బ్రియం బందుచు నిందుధరుండు నిరంతరాజ్ఞాచరణప్రవణంబు లగుప్రధానప్రమథగణంబులం బిలిచి యేకామ్రకస్థలంబున మత్పరమభక్తుండును నిష్ఠురతపోయుక్తుండును నగుశిలాదపుత్త్రుం డున్నవాఁడు; మీ రక్కడి కరిగి సశరీరంబుగా నమ్మునినాథుని గనకవిమానంబుమీఁద నిడుకొని రమ్మని యానతిచ్చి వీడుకొలుప నవధరించినం జని.

క. తదనంతరంబ వారలు
ముదమున నేకామ్రతీరమున కరిగి శిర
స్సదనాస్తరణ బ్రహ్మాని
నదసంశ్రవణప్రమాభిసంధిన్ నందిన్.

క. కని యద్భుతమయులై య
మ్మునిపుంగవుమీఁద రుచిరముగఁ గురిసిరి వా
రనఘామరవృక్షవినూ
తనపుష్పప్రకరసాంద్రతరవర్షంబుల్.

చ. ప్రమథవరేణ్యు లప్పుడు ప్రభాపటలీవిభవాభిశోభితాం
గములు దలిర్ప నాతనికిఁ గన్నులపండువుగాఁగ నగ్రభా
గమునకు వచ్చినిల్చి మణికాంచన నిర్మలదీప్తిమద్విమా
నము నొకఁ డర్థిఁ జూపి జతనంబున నిట్లని రేకవాక్యులై.

గీ. సకలదేవగురుఁడు చంద్రకళాధరుం
డీశ్వరుండు నిను సమిద్ధకరుణ
గొనలుసాఁగ నిపుడు దనసన్నిధికిఁ దేరఁ
బనిచినాఁడు మమ్ముఁ బావనాత్మ !

వ. అని పలికి యతని మంగళస్నానపవిత్రగాత్రుం గావించి దివ్యమా ల్యాభరణంబులు శృంగారించి విమానంబునడిమిభద్రపీఠంబునం గూర్చుండ నునిచి యప్సరఃకాంతాయుతసువర్ణచామరవ్యజనంబులను గంధర్వబృందమధురగానంబులను బద్మాసనంబునం గింపురుషులు రచించు మందారాగంబునకుం దోడ్కొనిపోయి సముచితప్రకారంబున శాంభవసభాభవనంబు గదియించి రట్టియెడ.

సీ. తుంబురుండును నారదుండును సగ్రభా
గమున గీతప్రబంధములతోడఁ
బరిహాసనత్కథాభంగి భృంగీశ్వరుఁ
డెడనెడఁ దగుమాట లలరఁజేయఁ
గాలరుద్రుండు కుండాలవక్త్రుండు ను
పరిపీఠమునఁ గ్రమయుక్తిఁ గొలువ
వామాంకతలమున వఱలు దాక్షాయణి
సరసచేష్టలఁ బ్రేమభరముఁ బెనుప

గీ. నాల్గుదిక్కుల నిజసేవనాప్రసక్తి
నరుగుదెంచిన హరివిరించాదు లెల్ల
నెలమి మడిసందులను జేతు లిడి భజింప
గరిమఁ గొలువున్న శశిమౌళిఁ గనియె నంది.

మ. కని భక్తిం బ్రణమిల్లి లేచి కరయుగ్మంబు న్లలాటస్థలంబునఁ గీలించి నమశ్శివాయ కరుణాంభోరాశయే భక్తపాలనదీక్షాగురవే యటంచు మఱియు న్బాగొంద నందంద మించినతన్నామము లుచ్చరించుచుఁ బ్రశంసించె న్మారు న్శంకరున్.

చ. అపుడు మహేశ్వరుండు ప్రణయంబున నమ్మునినాథుతోడ నీ విపులతపఃప్రశస్తికిని విశ్రుతభక్తికి నేను మెచ్చితిం బ్రపురుషవర్ణనీయగుణభాసురసక్తికి నీడుగా విశేషపుపద మిప్పు డారసితి జక్కఁగ నందుల నిన్ను నుంచెదన్.

వ. అని యానతిచ్చి యతనికిం దనసామీప్యసారూప్యంబులు గృపచేసి నిజసర్వకార్యభారకత్వంబును గణాధిపత్యంబును తదధీనంబులు గావించి యనన్యసామాన్యంబుగా మన్నించె నది మొదలుగా నందికేశ్వరుండును నిచ్చలు మొగసాలఁ గూర్చుండి జగంబుల విన్నపంబు లాలకించుచుఁ దగినపగిది నుపలాలించుచు నయ్యష్టమూర్తియాసన్నవర్తియగుచు నుల్లసిలుచుండె.

క. నంది ప్రసాదమున న
స్పందిత మహిమమున వెలయు భవలీల ప్రియం
బందఁగఁ జదివిన వినినన్
నందత్సుధ సిద్ధు లొదవు నరులకు నెపుడున్.

తొమ్మిదవ లీల.

గీ. వినుఁడు సముచితముగ వివరింతు నిటమీఁద
నభవుఁడవధరించినట్టిలీల
నది యనర్చ్య సింధురాసురమర్దనం
బనువిశేషనామ మతిశయిల్ల.

తరల. మహితదానవసంభవుం డసమానవిక్రమదుస్సహుం
డహితభంజననిష్ఠురాత్ముఁ డనర్గళాగ్రహవర్తన
ప్రహితమానసుఁ డాతతోగ్రతపఃప్రభావసముజ్జ్వల
న్మహిమ నొప్పు గజాస్యుఁ డొక్కయమర్త్యశాత్రవుఁ డిమ్మహిన్.

గీ. అలఘులీల దశసహస్రయోజనమితి
వఱలు నున్నతియును వలము గలుగ
విగ్రహమునఁ జాల విలసిల్లు జంగమాం
జనధరాధరంబు పోలుపు గెలిచి.

వ. ఈదృశప్రభావంబున వెలయు నతఁడు దనమనంబున నిసర్గజంబగు నిర్జరులవలని యలుకం జులక రెట్టించి సముదయంబున దర్పించి యొక్కసమయంబున

సీ. ఖురఖరట్టాకారచరణఘట్టనముల
కుతలమంతయును గ్రగ్గోడు గాఁగ
శాతదంతాగ్రసంజాతఘాతముల గో
త్రమహీధరములు దుత్తుమురు గాఁగఁ
గర్ణతాడనసముద్గతపవనంబుల
వార్ధులు పిండలివండు గాఁగ
నుత్థితప్రశుండాగ్రహోగ్రఘర్షణముల
జదలువారు... ...చదురుగాఁగ
గీ. నడచె జైత్రయాత్ర(కుల) సన్నాదపటిమఁ
గుటిలగంభీరఘీంకారఘోరఘోష
పటపటార్భటిపాటితపద్మజాండ
భాసురుండగు నగ్గజాసురుండు.
గీ ఇటు నడుచునపుడు హేలాసముత్తాల
సరణిఁ బ్రళయసమయతరణిమండ
లోపమాన తన్మహోగ్రవీక్షణముల
నొక్కపెట్టఁ పావకోల్క లెసఁగె.
క. అవి భయదప్రసరణముల
నవిరళసంతాపభరసమూహాతిఘనతన్
గవిసి యెడతెగనిపెక్కువ
వివిధగతిం జగములేఁచి వెంపఱవెట్టెన్.
ఉ. అదయత నమ్మహాసురుఁడు నాజలలోఁ దనతోడఁబోరఁగా
నెదిరినయట్టివారి సముదీర్ణకృతాంతకదండచండతా
స్పద మగుచున్న తుండమునఁ జక్కఁగ నొక్కటఁ జుట్టిపట్టి నె
మ్మదిఁగని క్రింగఁ జొచ్చెఁ బలుమాఱును దారుణకర్మధీరుఁడై.
చ. హరిశిఖిదండిరాక్షసజలాధిపమారుతయక్షపోగ్రలా
కరిదనుజేంద్రనిష్ఠురపుఁ గైవడి సైఁపక యొక్కపెట్ట యు

ఘోరబహుసంఘసైన్యములతో నరుదెంచి యెదిర్చి భీమసం
గరమునకుం గణంగి రవగాఢభుజావిభవంబు సూపుచున్.

వ. ఇట్లు పోరికిం జేరిన నాకపతుల నాకులతపఱుపం దలంచి రభసంబునం
గసిమసంగి దంతివల్లభుండు

ఉ. కొందఱ మట్టు పాదములఁ గొందఱ నొక్కట గ్రుచ్చుఁ గొమ్ములం
గొందఱఁ జుట్టుఁ దుండమునఁ గొందఱ నీఱుగఁ జూచుఁ జూపులం
గొందఱఁ గొట్టుఁ గర్ణములఁ గొందఱఁ బాఱఁగఁ దోలు ఘీంక్రియన్
గొందఱఁ గట్టు వాలమునఁ గ్రూరవిహారవిధాధురీణుఁడై.

సీ. పదహతి నెగసిన మెదడుతండంబులు
రంపిల్ల మట్టిన రొంపి యగుచు
రదనఘాతంబులఁ జెదరిన ప్రేవులు
తోడ్తోన తునిసిన తొండు లగుచు
తుండంబు వ్రేటునఁ దునిసిన శిరములు
కనుకనిఁ దెగిన పంకజములగుచుఁ
జూపుమంటల వేడి స్రుక్కిన భుజములు
గరము మూర్ఛిలి నవాగ్రమ్ములగుచు
మఱియు దంతప్రహారసమ్మర్దనముల
నవిసిపడిన యంగంబులు నాచులగుచు
సమరతల మనుపద్మాకరమును మెఱయ
నాగజాసురసము విహార మొప్పె.

వ. ఇట్లు దుర్వారఘోర ప్రకారంబునఁ బ్రతిఘీరులఁ బాఱి సమరిననతవి
ధాకకుం గాక పలాయితసురాధిపు లొక్కయెడ గూడి పడి యా
దనుజభయంబువలనఁ గావ సమర్థుండు భర్గుండుగాక యెవ్వరు గల
రతనికి విన్నవింతు మనుచుఁ దలంచి యందఱుం దత్క్షణంబ రజతాచ
లం బధిగమించి యాజగత్ప్రభువు పెద్దమొగసాల ముందర నిలిచి
కరంబులెత్తి తారస్వరంబున నిట్లని విన్నవించిరి.

సీ. అభయమ్మునిమ్ము భక్తానందసంధాత
శరణంబుగమ్ము విశ్వప్రణేత
కరుణఁజూడుము చారుకల్యాణమయరూప
యార్తిమానుపుము దివ్యప్రతాప
యరయుము కుముదమిత్రార్ధచూడామణి
కావ్రము దారుణాఘప్రణాశ
చేకొమ్ము శాంభవీచిత్తనూతనచోర
రక్షయొనర్పు నిర్మలవిహార

గీ. యభవ ఫాలాక్ష శంకర యాదరింపు
ముగ్రభూతనాయక మమ్ము నుద్ధరింపు
మజర యక్షర ద్వయమమ్ము నవధరింపు
ప్రకటజయసంగ గతి నవపాండురాంగ

ఉ. మాఱొఱ యాలకింపుము సమస్తజగత్పరిరక్షణవ్రతా
మాఱొఱ యాలకింపుము సమగ్రదయారససంగమానసా
మాఱొఱ యాలకింపుము సమస్తజగత్పరిరక్షణవ్రతా
మాఱొఱ యాలకింపుము శమప్రకటాత్మక యోసదాశివా!

క. దిక్కగుము శర్వ శాశ్వత
దిక్కగుము పినాకహస్త దిక్కగుము హరా
దిక్కగుము వృషభవాహన
దిక్కగుము వినాశదూర దిక్కగుము భవా.

వ. అని యిట్లు శతమఖాదులు మిగుల నార్తులగుచు నానారూపంబులం బలుకు దీనాలాపంబుల నొదవు ఘోషంబు రజతాచలంబు గుహాసముచ్చలత్ప్రతిధ్వనులవలనం బరితాపంబుఁ బొందుచు భూనభోంతరంబంతయు బోరుకలుగఁ గలంగునటుగాఁ జెలంగుచుండు నవసరంబున నంతరాస్థానమంటపంబునఁ బ్రమథగణంబులు గొలువ నొడ్డోలగంబున్న విశ్వనాయకుం డాకలకలం బాలకించి పిలువఁ బుత్తెంచినం జని వారు నుం దత్ప్రదేశంబున.

సీ. ఉపరిపీఠమున నిలుచున్న నందీశ్వరు
నంజలిస్థలియొక్క యడుగుజరపి
యావలిచరణ మొయ్యారంబుతోఁ గూడఁ
దొడమీఁద వెరగు చెన్నడర నిలిపి
సతియంక వేదికిం జనఁజూచి మునిఁచిన
యొకచేతిలోన మస్తకము మోపి
నాసికయరడాయ బాసిక నెటివేడ్క
......మీఱుహస్తమునఁ బూని
గీ. ఇతరకరయుగ్మకంబునఁ జతురలీల
నభయవరదానచిహ్నంబు లర్థిఁ దాల్చి
ప్రకటగంధర్వగీతప్రబంధరుచులు
వినుచునున్న యీశ్వరు లోకవిభునిఁ గనిరి.
క. కని భక్తితోడఁ బ్రణమము
నొనరించి లలాటతటుల నొక్కటఁ గరమున్
దనరఁగ ఘటించి సాధ్వస
మున వణఁకుచునుండి రింద్రముఖు లట్టియెడన్.
క. శివుఁ డాదరించుచూపులు
నివురఁగ మీ రకట యేల నేఁ డిట్లార్తిం
దవిలితిరి చెప్పుఁ డిప్పుడ
యవలీల నణంచువాఁడ నాభయ మెల్లన్.
గీ. అనుచు నాపురందరాదులతోడ ని
ట్లానతిచ్చుటయును మానసమున
వార లందఱు...చకితరానంద
ఘనత గ్రమ్మఱంగ వినతు లగుచు.
వ. లేచి నిలిచి దేవా మహిషాసురనందనుం డగుగజాసురుండు మదిం
చి ముదఱం గానక విశ్వంబునకు బాధసేయం దొడంగిన మే మంద

అయు చతురంగబలసన్నద్ధుల మగుచు నతనిం దలపడి యెంతయుం గోల్తలసేయనోపక పాఱిపోయివచ్చితిమి. వాఁడును వారిజగర్భు మీఁదికి దాడిసనియె; నంత కక్కడ నేపాటికోలాహల మగునో యెఱుంగరాదు; ఈవిజ్ఞాపనంబు చిత్తంబున నవధరించి యిప్పుడు విజయంచేసి వానిం బరిమార్పవలయు, ననన్యగతికుల మమ్ముఁ గావ వలయు ననిన నోడకుండుఁ డనుచు వారి కభయం బిచ్చె; ననంతరం బ యక్కడఁ గదలి.

చ. తన యిరువంకలందుఁ బ్రమథప్రకరంబులు నిగ్గరేందుప్రిలఁ ఘనతరలీలఁ గొల్వ వృషభాధిపు నెక్కి యుదంచితోద్ధతిన్ జని యటముందటం గనియె శంకరుఁ డాగజదానవు న్మహా వనినిజహ స్తబంధబలవద్భరభీతు సరోజసంభవున్.

గీ. ఇట్లు సూచి యాత్మ నేచిన రోషపా వకముశిఖలు వెలికి వలియ నిగిడి కానవచ్చె ననఁగఁ గన్నుల రెంటను నరుణరుచులు నిగుడ నపుడుగవిసి.

క. అతిభయదాశనిపాతము ప్రతియగు కరఘాతమొకట రాక్షసవిభునిం ధృతి గుదియ నడఁచి యావా క్పతిఁ దక్కరముక్తుఁగాఁగఁ బ్రకృన్ఁజేసెన్.

వ. ఇట్లు దన యాగ్రహంబునకు ననవుపడి విరించి విడిపించి సమరవ్య గ్రుండగు నుగ్రు నిరీక్షించి యతండును మాఱుమలయుచు నవష్టం భించి గదిసి.

మత్తకోకిల.

ఫాలలోచనుఁ డుం దదుద్భటభంగి యంతయుఁ జూచి త
త్కీలజాలకరాళతాసముదీర్ణ తాభఁ దలంచుచున్

శూల ముద్ధతిఁ ద్రిప్పుచు న్వాడిఁ జొచ్చి వానియురంబున
నీల గ్రుచ్చి నిరూఢి నెత్తెను నింగికిం జనునట్లుగన్.

క. గిరిశకరశూల శిఖరో
పరితలమున నట్లుగుప్పఁబడియున్న గజా
సురుఁ డొప్పె సురభయావలి
హరణార్థము కాచినట్టి యంబుదముక్రియన్.

క. ఆలోకనోత్సవంబుగ
నాలోకప్రభునిమీఁద నడరెం దఱచై
యాలోఁ బ్రసూనవర్షము
లోలి న్మధుపో(రు)ఝుణఝు ణారవములతోన్.

వ. అప్పుడ కని లబ్ధశాంభవభక్తిభాసురుం డగుచు గజాసురుండు
శ్రీమహాదేవునకు విన్నవింపం దొడంగె.

క. కరుణింపు నన్ను నీశ్వర
పరమానందాత్మ శర్వ భవ సకలజగ
ద్భరిత యనంత యనామయ
గిరిశ సుధాకరకిరీట గీర్వాణనుతా!

ఉ. విగ్రహావృత్తిపూని కడు వీరిఁడులై చరియించు ధూర్తులం
దుగ్రుఁడ వాఁడుగాన భవదుజ్జ్వలపాదసరోజభక్తిన
వ్యగ్రతరాత్ములై పరగువారలయందు శివుండ వాఁడు సా
నుగ్రహాకృతిఁ గావున నినుం బ్రణుతింపఁగ నొప్పు ధూర్జటీ.

క. శిష్టాపకారుఁ డెంతయుఁ
గష్టక్రమవర్తనుండు కల్లరి వీఁడు
తట్పాప్తాఘుఁ డనక యిపు డొక
యిష్టము నాకవధరింపు మీశాన! కృపన్.

వ. అని మఱియు నీదృశంబులగు విజ్ఞాపనల నాసదాశివునిచిత్తంబు
ప్రమోదాయత్తంబుచేసి దేవా? దేవర మదీయచర్మం బొలిచి యది

పరమపవిత్రంబుగా నలవఱిచి వస్త్రభావంబున ధరియింపవే యనిన
వినిశంకరుండు ననంతరసమయంబున.

ఉ. ఆకరిదానవప్రభుని నల్లనయుర్వికి నొప్పడించి చి
త్రాకరకౌశలంబు మెఱయంగఁ దదీయశరీరచర్మ మం
గీకృతహేల నొల్వఁగఁ దొణంగెఁ గరాస్త్రనితాంతశాతధా
రాకృతనూతనవ్రణసరద్రుధిరం బతిభీకరంబుగన్.

క. ఒలిచినచర్మము మఱుఁచుచు
నోలఁజొచ్చె తనర్చిపాఱియున్న యెడల న
స్థులు దోఁచె దనుజుమేనం
దలతల నెఱసంజదోఁచు తారలువోలెన్.

క. నెరకట్టెఁగాలువలుగా
ధరఁ జాఁగుచు వానిశోణితమ్ములు మెఱసెన్
సురహృదయరాగరసములు
పరువడి నీకరణి వెలికిఁ బ్రసరించు ననన్.

క. కరివిభుని రక్తబిందువు
లరుసుగ హారుమేనఁ గదిరి యలరె భవిష్య
ద్వరభూషోరగచూడా
స్ఫురన్మణిప్రభలు మున్ను పొడసూపె ననన్.

వ. అని యివ్విధంబున నవ్విభుం డాగజాసురుచర్మంబు దారుణకర్మంబు
న నొలిచి యదిగరంబునం గొని కరంబు వీరరసావేశంబు ప్రకా
శంబు నొంద నమందలహరీచారుగతి నిరతిశయభరన్యాసపద
న్యాసదుస్సహాభూతలవహాపన్నగప్రముఖముఖనిస్రసద్గరళజ్వాలనజ్వా
లాపరీతరసాతలుండును, సవిభ్రమభ్రమపరిభ్రమణ సంచారచల
దవిచల విచిత్రాయమాణ పరిధానపరివీతజఘనమండలుండును,
మంగళాంగహారఫలిత స్వచ్ఛపటాకారవిభ్రాజితాదభ్రాజిననవనిష్ప
త్రద్రక్త ద్రుమబంధూకరుచిరబంధురశరత్సమయుండును, నభంగ

మృదంగవాంశతాళాద్యనవద్యవాద్యవాదనాదరసంభ్రమ సంధిపుష్కరతర్కమలసంభవపురస్సరుండును, అభినవాభినయసముద్దండభుజాదండ జాగ్రదుదగ్రసాధన ప్రసాధన ప్రకామధామ ధగధమనిచనిసజగదంతరాళకుహరుండును శర్వత్రిసరనిశ్శ్వేషఘుంపాపాతఘూర్ణమానార్ణవసమున్మీలితతద్బహులలహరీభీషణా ఘోష ప్రతిధ్వనిత గోత్రిగోత్రాధరగుహాగృహాంతరుండును విదుమదుమలతా ప్రతానపరిభాత పరిభావవిభాసమాన జంగమజటాచ్ఛటాసంతాన నితాంతప్రవృత్తి హరి ద్వృత్తిశంకరుండును, నిజవిజయాపదానప్రథమాన నానారాగ నిబద్ధనాదచంక్వణ తుంబురునారదప్రభృతిదివ్యగాయకపరివృతపార్శ్వస్థలుండును సమేధితక్రీడితసందర్శన సందర్భనిర్భరానందోన్మీల న్ఫాలరుద్రగజానన ప్రధాన ప్రమథనాథ జయజయవచనముఖరుండును మధురమధురసపానచంచరీకకాకలీస్వరస్వననిష్యందదమరుతరుప్రసూనవర్షసురభితవిశాలశేఖరుండును నగుచుఁ జూపఱ కొండొక తడవు కన్నులపండువుగాఁ దాండవవశానందవంబున వినోదించిన చిత్తంబుననుండు సమయంబున

గీ. హరివిరించాదు లందఱు నమ్మహాత్ము
పాదయుగ్మమునకు నతిభక్తి మ్రొక్కి
కేలుదోయి శిరంబులఁ గీలుకొలిపి
యభినుతింపంగఁ దొణఁగి రింపలరుమతుల.

ఉ. ఎల్లసురావలిం బఱపి యీజగ మంతయునుం బ్రతాపసం
ఫుల్లకృశానుకీలములఁ బ్రోవులఁజేయు ... గజాసురుం
జెల్లఁగ నట్టు సంగరమహీస్థలిఁ జంపను జర్మ మొల్వఁగాఁ
జెల్లునె యెందు నెవ్వరికి సిద్ధమనోరథ విశ్వనాయకా !

చ. పదహతి నేల యంతయును బాదములం గలచేవనట్లు బి
ట్టదర జటాప్రఘాతముల నాశలు బీటలువాఱ విస్మయ

ప్రదమగు నిట్టిమాడ్కిఁ దనరం భువనావలిఁ గాచుసంభ్రమం
బొదవఁగ నీవు తాండవమహోన్నతిఁదాల్చుట యొప్పు నీశ్వరా!

వ. అని మఱియు ననేకభంగుల నిజవిజయవినోదం బంపునఁ బ్రశంసించు చున్న పద్మాక్షుపద్మగర్భప్రభృతుల నిభృతాదరలక్షితంబులగు నిరీక్షణంబులను సమయానురూపంబులగు సల్లాపంబులను బహ్వానుమతులం గావించి యెల్లవారును సేవించి రా నిజనివాసంబగు కైలాసంబునకు విజయంచేసి యథోచితవిహారంబులం బొద్దుపుచ్చుచుండె

క. హరుఁ డిట్లు సింధురాసురు
హరియించిన యట్టిలీల యంచితభక్తి
స్ఫురణం జదివిన వినినను
ధరణి జనావలి కభీష్టసిద్ధితము లొసఁగూడుక్.

పదవలీల.

గీ. వినుఁడు సముచితముగ వివరింతు నిటమీఁద
నభవుఁ డౌధరించి నట్టిలీల
దనరు నది భుజంగధారణాహ్వయమున
నఖిలవిబుధసేవనీయ మగుచు.

క. అనఘశుభగతులు కశ్యప
మునినాయకసతులు గలరు ముగ్ధలు వినయా
దినిరూఢగుణసమర్థులు
ఘనకుచభారవహాసతులు కద్రూవినతల్.

వ. ఇట్లు వర్ణనీయగుణకాంత లొక్కనాఁడు విశ్రామంబునకు గృహసీమంబులు వెడలి యక్కడ నక్కడ హృదయానందపరిపోషంబుగాఁ దత్తత్పదార్థ విశేషంబులు సూచుచుం జని చని ముందట.

సీ. అంతస్థిన తోచ్చల దభినవానిలముల
వీచికావితతులు విజ్జుపీఁగ

వీచికావితతి నవీనదోలలమీఁద
నహిరాజ కన్య లుయ్యాలలూఁగ
నహిరాజకన్యక లగ్నిఁదాఁకక యుండ
భానాగతాబ్దముల్ బలసియాడ
భానాగతాబ్ద శుంభద్గర్జనములతో
నాత్మఘోషములు సయ్యాటలాడ
గీ. అమర సురశిరోజ ... ...
... ... రాజదళని తక్షురక్షు
ణార్థకలనాభిమానాభియాతవీత
పరిభవాచలాకరము సాగరము గనిరి.
ఉ. శ్రీవిభుపంజ మేదినికిఁ జెల్వగుపుట్టము దివ్యనవ్యర
త్నాలికి మనికిపట్టు దివిజారులదుర్గము వాహినీసతుల్
భావముగట్టుతావు బడబోజ్జ్వలనంబున వంటయిల్లు నాఁ
గా విలసిల్లు నావనధి గాఢమహాత్త్వము చెప్ప నొప్పగున్.
ఉ. చండమరుత్పరి భ్రమణ చంచల చంచదుదీర్ణవీచికా
షండ మజాండపూర్ణవిలసద్గతి నుండుపయోధి యొప్పుచుం
దాండవసంభ్రమార్థభుజదండనవాభినయాభిశోభితాం
గుండగుచుం గరం బలరు కుండలికుండలితోడి జోటిదై.
సీ. ఒకచోట లహరీ సముద్ధతి నెగసి వాః
కణములు చుక్కలఁ గ్రందుకొలుప
నొకచోట బడబానలాగతార్చులునాఁగ
భరరత్న రోచులు ప్రబలుచుండ
నొకచోటఁ దమలోన మకరాదికముల సో
మకముసేకాంగికి మాఱుమలయ
నొకచోటఁ దిరిబడి యురుపయోధరములు
పలుమాఱు గొండ్లీన పరిఢవింప

గీ. మఱియు నొకచోటబయలికి మలకువెడలి
యెలమిఁ జలమానవాంగన లెండఁగాయ
యిట్లు నానాక్రమంబుల నెసఁగుచిత్ర
సరణి నలరొందు నమ్మహాశరధివిభుఁడు.

చ అతుల నిజప్రిభాతతుల నంబరము న్విశదీకరించి యు
ద్ధత (తను) గ్రాలు కొన్నురువుతండముచేత నపూర్వవిభ్రమా
యతమగుచుండు నెప్పుడును నాజలరాశి శుభప్రకాశియై
యితరగభీరతామహిమ నెల్లను దక్కఁగ నవ్వుచాన్పనగ.

వ. ఇట్లు వివిధగుణ వినిద్రంబగు సముద్రంబుగని యాతరుణు లిరువురు గదియంజని శీతకరోదయవేళలఁ గడళ్లు పింపిళ్ళుగూయుచుండయక్క డనతదీయవిక్షేపంబులు జెరసి యాసమీపంబున జలాధిదేవతాధివా సంబునకు విలాసంబు గదురఁ బ్రాళిగావ్రాసిన రంగవల్లికల నుపమిల్లి నముక్తాఫలవారంబుల రుచిపూరంబులు మీఁదఁగవిసి పాటలవర్ణపాట లంబులగు ప్రవాళంబులవలన వెన్నెల నవ్వున నెలనవ్వునకుం గోపు లగు కెమ్మోవులు చెన్నుమిగులు నన్నువకరణి నభినవరీతిఁ దనరు లవ లీలతలును, లవలీలతలుప్రాఁకు తేఁకువఁ దిరంబులగుచు మదనవిహారణ మందిరంబుననెనయు చందనబృందంబులనానందంబున ననంగి పె నంగిననాగవధూగణంబు లాభరణంబుగాఁ బూనిన మానితనీలమ ణులతోడం గలసి యాడందివురు దంతావళతాళదళశ్యామలకోమ లచ్ఛాయలును బలుచాయలం దనకునపూర్వ ప్రకారంబున శృంగా రంబు నొసంగ నద్భుత విలాసప్రకాశంబునొందు వేలాప్రదేశంబు నందు వినోదించుచు నొక్కయెడఁ గరంబు దూరంబున.

సీ కదలంగఁ జాలక కడుఁ గష్టమని వచ్చి
రజతాద్రి యీభంగి వ్రాలెనొక్కొ
జడత పాల్పడఁగ మెచ్చకు జగంబని వచ్చి
హిమవంత మీభంగి నెసఁగెనొక్కొ

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు – ప్రతిష్ఠాపకులు.

శ్రీ శ్రీ మహారాజా రావు వేంకటకుమారమహీపతి సూర్యారావు బహద్దరువారు
పిఠాపురము మహారాజావారు, పరిషద్రక్షకాధ్యక్షులు.

శ్రీ శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు.

శ్రీ శ్రీ బొబ్బిలి మహారాజావారు.

ఉద్ధారకులు.

శ్రీ రాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరువారు, ఉయ్యూరు జమీందారువారు.

అధ్యక్షులు.

సాహిత్యవిశారద, కాశీభట్ల సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు.

కార్యదర్శులు.

కిళాంబి రాఘవాచార్యులుగారు, ఎం. ఏ., బి. ఎల్.

వింజమూరి వెంకన్నపంతులుగారు, ఎం. ఏ., (సహాయకోశాధ్యక్షులు.)

కార్యనిర్వాహక సభాసభ్యులు.

శ్రీ దివాన్ బహద్దర్ కొమ్మిరెడ్డి సూర్యనారాయణమూర్తినాయుడుగారు,
(కోశాధ్యక్షులు)

,, పిళ్లారిశెట్టి రంగబ్రహ్మరావునాయుడుగారు.

,, కోటా శివనాథశాస్త్రిగారు.

,, కొమ్మిరెడ్డి కేశవరామమూర్తినాయుడుగారు, బి. ఏ

,, వెంపటి రామబ్రహ్మముగారు.

,, నిడుదవోలు వేంకటరావుగారు, ఎం. ఏ.

,, విశేశ్వరపు వెంకటరమణసుబ్బారావుగారు, బి. ఏ., బి. ఎల్.

,, ప్రతివాదిభయంకరం పార్థసారథిగారు, బి. ఏ., ఎల్. ఎల్. బి.

,, కందూరి ఈశ్వరదత్తుగారు, బి. ఏ.

,, కేశవరపు రామరాజుగారు.

,, వేమల శ్రీరామచంద్రకీర్తిగారు, ఎమ్. ఏ. (ఆనర్సు)

,, వెంపరాల సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు.

శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు.

చతుర్థ సంపుటము.

శ్రీ పిఠాపురముమహారాజావారి ధనసహాయముచే రచియింపఁబడుచున్న పెద్దనిఘంటువులోని రాయల్ సైజు 1000 పుటలుగల ప్రథమ సంపుటమును, 965 పుటలుగల రెండవసంపుటమును, 980 పుటలుగల మూఁడవసంపుటమును, 950 పుటలుగల చతుర్థసంపుటమును, ముద్రితములై విక్రయమునకు సిద్ధముగానున్నవి. ఇందు ప్రథమసంపుటమున అకారము మొదలు, ఔకారమువఱకునుగల యచ్చులాదియందుఁగల సంస్కృతాంధ్రశబ్దము లన్నియుఁ గలవు. రెండవసంపుటమున 'క' మొదలు 'జ' వఱకుఁ గల శబ్దములును, తృతీయసంపుటమున 'చ' మొదలు 'తృ' వఱకుఁగల శబ్దములును, చతుర్థసంపుటమున 'తె' మొదలు 'న్ర' వఱకుఁ గలశబ్దములును గలవు. ఇదివఱకున్న నిఘంటువు లన్నిటికంటె నిది సర్వవిధముల నుత్తమమైనది. ఈపుస్తకమును రచియించుటకు, ముద్రించుటకు విశేషద్రవ్యము పట్టినను ధనవంతులకేగాక జనసామాన్యమునకుఁ గూడ లభ్యముగా నుండవలయు నను తలంపుతో నీ క్రిందివెలలు నిర్ణయింపఁబడినవి. ప్రథమసంపుటము సాదాప్రతి వెల రు 5 లు, మేలుప్రతి (Art Paper) రు 7 లు. ద్వితీయసంపుటము సాదాప్రతి రు 4 లు, మేలుప్రతి రు 5 లు. తృతీయసంపుటము సాదాప్రతి రు 4 లు, మేలుప్రతి రు 5 లు, చతుర్థసంపుటము సాదాప్రతి రు 4 లు, మేలుప్రతి రు 5 లును.

Printed by N. Achutaramiah at the Cocanada Printing Works, Cocanada, and Published by K. Raghavacharyulu, Secretary, Telugu Academy, Cocanada.